

Végső István

Szigorúan ellenőrzött „know-how” – TESCO, szemelvények egy szocialista műszaki-tudományos cég történetéből, 1962 és 1990 között

A TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda (Technical and Scientific Cooperation) egy magyarországi műszaki-tudományos cég volt. 1962-ben, a szocialista korszakban hozták létre, és bár egészen 2015-ig működött, jelen írás a rendszerváltásig követi a tevékenységét. A cég alapfeladata az volt, hogy technikai segítségnyújtás céljából szakembereket küldjön a KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) országaiba, valamint a harmadik világ országaiba, illetve a gazdasági és műszaki „know-how”-kal történő kereskedés. A szakemberküldés célja az volt, hogy az adott országokban segítse a műszaki-tudományos fejlesztéseket, magyar tudás átadásával. A gyarmatosítás felszámolását követően létrejött harmadik világ nyugati és szovjet érdekszféráinak kialakulása, állandó átrendeződése kapcsán megnőtt az igény az új gazdasági-kulturális-tudományos együttműködések mellett a titkosszolgálati megfigyelések kiterjesztésére. A TESCO iroda főként az újonnan létesülő afrikai, ázsiai és karibi szocialista államokra helyezett hangsúlyt, de igyekezett a KGST mellett a nyugati országokban is megjelenni. Jelen tanulmányban nem tudunk kiterjedten foglalkozni minden megvalósult projekttel. Átfogó képet kívánunk nyújtani az iroda működéséről, szemelvénytípusú tudjuk áttekinteni néhány esetpéldán keresztül a külkereskedelmi vállalat tevékenységét.¹

A cég megalakulása és rövid története

1945 után, különösen a párizsi békerendszer életbelépését követően a műszaki-tudományos forradalom kibontakozásával és a nemzetközi munkamegosztás példátlan méretű kifejlődésével nemcsak az árucikkek, hanem a szellemi termékek piacán is komoly átrendeződés indult. Műszaki, gazdasági szervezeteken, cégeken és óriásvállalatokon belül önálló irodák, cégek alakultak, amelyek műszaki tanácsadással (is) foglalkoztak. Világszinten az ENSZ igyekezett kezdeményező és meghatározó szerepet vállalni. Különböző ipar- és gazdaságfejlesztési programok és alapok indítása mellett több szakosított intézmény és autonóm szerv létrehozásával igyekezett hatékony tevékenységet folytatni ezen a területen.

Annak ellenére, hogy az ENSZ által létesített speciális, szakosított intézményekben, szervezetekben szocialista országok is részt vettek és vehettek, a keleti blokk számára a KGST 1949-ben, Szófiában tartott ülésén hozott határozatot kétoldalú műszaki-tudományos együttműködési egyezmények megkötéséről. A határozat célja volt, hogy

¹ Vö.: Kende, István 1973. 376–377., 739–739. 1209., Wilcsek, Jenő – Fogaras, István – Tiszai, István 1966. 436–438., Vas-Zoltán, Péter 1986. 381–384., 554–578.

a KGST tagállamaiban a technika legújabb eredményei, a tudomány modern vívmányai kerüljenek alkalmazásra. Az elsőre progresszív gazdasági intézkedés sok tekintetben meg is kötötte egy időre a KGST-alapító kommunista államok külkereskedelmét. Az 1949 augusztusában tartott szófiai II. ülészak alapvető elvi törekvése az autarkia lett. A tagországokat hosszú lejáratú – kétes haszonnal kecsegtető – kereskedelmi szerződésekbe kényszerítette egymással. Növelniük kellett az egymás közti kereskedelmi forgalmat, de korlátozni a nyugati országokkal folytatott külkereskedelmet.² Ám mégis az 1949-es szófiai ülészak teremtette meg a kétoldalú műszaki-tudományos együttműködési egyezmények példáját. A külkereskedelmi kapcsolatok fellendülését és valójában a műszaki-tudományos élet megélénkítését lehetett várni. Már ekkor jelen van célként a segítségnyújtás is: a már elért tudományos és műszaki eredményeket az azokra fordított szellemi munka értékének megtérítése nélkül adták át egymásnak. Ez már számos kétséget ébreszthetett a korszak külkereskedelmi szakembereiben, kutatóiban, de a KGST iránymutatásától jelentősen eltérni nem lehetett. A Külkereskedelmi Minisztérium a Komplex NIK Iroda főosztályból szervezte vállalatá a TESCO-t. Az első együttműködést Lengyelországgal (1948) írtuk alá, még a szófiai direktíva előtt. Majd 1949-ben Csehszlovákiával és a Szovjetunióval, 1950-ben Bulgáriával, az NDK-val és Romániával, 1951-ben Albániával, 1953-ban pedig Kínával szerződünk a műszaki-tudományos együttműködés terén.³ Persze a TESCO külgazdasági kapcsolatait is meghatározta, főként kezdetben a sztálini paranoia, miszerint a szocialista táboron kívül csak ellenségei vannak a kommunistáknak, akik mind az elpusztításukon dolgoznak. Ezért aztán ennél a cégnél is jól láthatóak a kapcsolatszerzés irányai. Elsősorban a KGST-országokkal, illetve az úgynevezett más szocialista országokkal – azaz harmadik világbeli országokkal – igyekezett szerződéseket kötni, illetve azokon a helyeken külképviseleteket nyitni. A kapitalista (fejlett vagy fejlődő) országok irányában az elszigetelődés a legjellemzőbb „gazdasági-kapcsolati forma”.⁴

Kevésbé kapott hangsúlyt eddig a TESCO története kapcsán a TARS (Technikai Segély Toborzó Szolgálat – Technical Assistance Recruitment Service) szervezetével való együttműködés. Ez gyakorlatilag a TESCO létrehozásának egyfajta nemzetközi előzménye is. Hiszen nemcsak a keleti blokk, hanem a nyugati tömb is igyekezett műszaki-tudományos „segélyt” adni egyes fejlődő országoknak. A TARS az ENSZ-titkárság személyzeti részlege keretében foglalkozott szakértő személyzet toborzásával. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) 1949-es 222. sz. határozata alapján állították fel, és New Yorkban, valamint Genfben működött. A TARS feladata volt a fejlesztési irányok tervezéséhez, az általános gazdasági felméréshez, a statisztikához és a természeti erőforrásokhoz szükséges szakemberek toborzása,

² Réti, Tamás 1982: 2-3., 199-227.

³ Feitl, István 2016: 68.

⁴ Kornai, János 2012: 91., 355., 359–360.

illetve szállítási, közlekedési, közületi, pénzügyi stb. szakértők felkutatása és szerződtetése. Így a TESCO-val is együttműködött a TARS.⁵

A TESCO létrehozásának célja kezdetben csupán a szocialista országok közötti műszaki és tudományos együttműködés erősítése volt a magyar fél aktív részvételével. A KGST-országok között folytatott együttműködés keretében az iroda magyar mérnököket, tudósokat és technológiai szakembereket küldött, hogy közös projekteken dolgozzanak, és megosszák a hazai technikai know-how-t, illetve tanulni vágyó diákokat, szakembereket tudjanak fogadni itthoni kutatóintézetek és egyetemek.⁶ Emellett az úgynevezett Műszaki-Tudományos bizottságok és albizottságok munkáit segítette, háttéranyagokat állított össze.⁷

A know-how alatt általában közkinccsé nem vált gazdasági, műszaki vagy szervezési ismereteket értünk, amelyek a gyakorlatban felhasználhatók. Egyes definíciók szerint a know-how olyan titkos műszaki ismeretek összessége (tudás, gyártási tapasztalat), amely ahhoz szükséges, hogy egy gyártmány előállítására vagy egy eljárás alkalmazására nem csupán műszakilag, de versenyszerűen is lehetséges legyen.⁸

Kifejezetten hungarikumként is kezelhető tény, hogy a világon először Magyarországon szabályozták know-how védelmét: „A törvény védi azokat a szellemi alkotásokat is, amelyekről külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók és még közkinccsé nem váltak.” A 1959. évi IV. törvény már ekkor védte a magyar szellemi terméket.⁹

A Külkereskedelmi Minisztérium Gazdasági Bizottsága 10276/1961. sz. határozata alapján 1962. január 1-jén alakították meg a TESCO-t. Jelentős muníciót jelentett az Országos Tervhivatal 9/1965. (Tg. É. 7.) OT sz. A szocialista országokkal folytatott műszaki-tudományos tapasztalatcsere tervezésének, lebonyolításának, finanszírozásának és értékelésének ügyrendje nevű utasítása,¹⁰ valamint az azt kiegészítő 21/1965 (Tg. É. 20.) OT sz. utasítás, amely szabályozta a műszaki-tudományos együttműködési tevékenységet és pontosan meghatározta az egyes belföldi szervek feladatkörét.¹¹ Ez az utasítás a TESCO-nak jelentős szerepet biztosított a műszaki-tudományos együttműködés előkészítésében és lebonyolításában, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a TESCO látta el a kormányközi bizottságok titkársági feladatait. A kormányközi bizottságok ülészekjai

⁵ Kende, 1973: 377., 1209.

⁶ Vö.: Gazda, István – Kövesdi, Dezső – Dr. Vida, Sándor 1967. 225., illetve Kende, István 1973: 739.

⁷ <http://tescoconsulting.hu/cegunkrol/hirek/tortenetunk2.html> (letöltés: 2025. március 15.)

⁸ Dr. Csécsy György meghatározása. Dr. Csécsy György: Az iparjogvédelem heterogenitása.

https://www.debreceiijogimuhely.hu/archivum/3_4_2018/az_iparjogvedelem_heterogenitasa/ (letöltés: 2025. március 15.)

⁹ 1959. évi IV. törvény - a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről. In: <https://nit.hu/jogszabaly/1959-4-00-00> (letöltve: 2025. február 25.)

¹⁰ 1965. március 12-én lépett hatályba. Gazda, István – Kövesdi, Dezső – Dr. Vida, Sándor 1967: 440.

¹¹ A 21/1965 (Tg. É. 20.) OT sz. a szocialista országokkal folytatott műszaki-tudományos tapasztalatcsere ügyrendjéről szóló 9/1965. (Tg. É. 7.) OT. számú utasítás módosításáról nevű utasítás 1965. november 8-án lépett hatályba. *Tervgazdasági Értesítő*, 1965. 11. 8. 291.

alkalmával a TESCO tájékoztatót állított össze a műszaki-tudományos együttműködés alakulásáról a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkársága részére. Egyrészt az OT 9/1965. sz. utasítása, másrészt a minisztériumokkal kötött szerződések felhatalmazták a TESCO-t, hogy a szocialista országok szerveivel közvetlen kapcsolatot tartson fenn. A vállalat feladata összefoglalóan: a szocialista országokkal történő műszaki-tudományos együttműködések megkötésének és tartalommal való megtöltésének folyamatát segíteni. A gyarmatosítás után függetlenségüket elnyert afrikai, ázsiai és amerikai országok tudományos-műszaki segítése. Munkájuk része volt a műszaki dokumentációs csere háttéranyagainak összeállítása, a külföldi tanulmányutak megszervezése, a szaktanácsadók kiküldése és fogadása.¹² A magyar műszaki szolgáltatások exportja a következő területeket ölelte fel: építészeti, urbanisztika, technológiai tervezés (kohászat, könnyűipar, élelmiszeripar és építőanyag-ipar), közlekedés, geofizikai, geodéziai kutatások, mezőgazdaság, kommunális létesítmények, számítástechnikai rendszerek tervezése.

1966-ban már valóban jelentős számú szakembert küldött a TESCO a harmadik világbeli célállamokba, főként az egészségügy, vegyipar, fémipar, vasútépítőipar, porcelánipar, szállodaipar, bányaipar, textilipar, vízgazdálkodás, halbiológia és híradástechnika területén. Magyar szakemberek közül 11 főt Ázsiába (Burma, India, Irak, Szíria, Törökország), 81 főt pedig Afrikába (pl.: Algéria, Ghána, Guinea, Mali, Marokkó stb.) küldtek.¹³

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az ENSZ a hatvanas évek közepén részben átalakította az iparfejlesztési és technikai segélynyújtási alapjait, szervezeteit. 1965-ben összevonták az ENSZ Technikai Segítségnyújtás Bővített Programot és az ENSZ Speciális Alapjának több funkcióját, így elindítva a ENSZ Fejlesztési Programját (United Nations Development Programme), az UNDP-t. Az ENSZ 1966-ban hozta létre az újabb szakosított szervezetét ezen a területen. Az újonnan létesült ENSZ Iparfejlesztési Szervezete, az UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) hasonlóan, mint például a TESCO irodákat (ügynökségeket) hozott létre az érintett országokban. A szocialista országok is együttműködtek, illetve tagjai, partnerei lettek ezeknek az alapoknak, szervezeteknek, de párhuzamosan, önállóan is folytattak tevékenységet e szakterületeken.

A hazai szakemberek elismerésének egyik jele, hogy az ENSZ egyes szervei (UNIDO, FAO, TARS) is igénybe vették mind a kiküldés, mind az ösztöndíjas fogadás területén a magyar szakemberek munkáját. Több magyar szakember dolgozott Szudánban az olajkutatásban, Dél-Jemenben pedig az öntözésügy területén, mint ENSZ-szakértők. 1972-ben műszeripari tanfolyamot rendeztek mintegy 20 ország szakemberei részére az UNIDO megbízásából.

¹² Új külkereskedelmi vállalat alakult Tesco névvel. *Külkereskedelem*, 1962. 4. szám. 23.

¹³ Kimutatás a fejlődő országokban lévő szakértőkről, 1966. szeptember 30. o.n. MNL-OL, XXIX-G-21-b. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, TÜK iratok, 9. d. K-008/1966.

Komoly feladat hárult a titkosszolgálatokra. A TESCO embereinek külföldi utazásai és tartós kint tartózkodása mellett a KGST országok, majd az „új szocialista” afrikai és ázsiai államok állampolgárok megfigyelése is nagy operatív szervezést, munkát jelentett a belügyi szervek számára.¹⁴ Természetesen addig is zajlottak a külföldiek megfigyelő szolgálatok, az ÁVH, majd a Belügyminisztérium alárendeltségében. Az osztályok, alosztályok besorolása és számozása sűrűn változott. A TESCO az 1962-ben létrehozott Belügyminisztérium (BM) II/3. Osztály F (Tudományos-műszaki) alosztály és H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály alá is kerülhetett.¹⁵ 1964-től a III/I-4. Osztály (tudományos-műszaki hírszerzés; külképviseleti objektumok védelme) vizsgálta a ténykedését.¹⁶ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1967. október 24-én napirendre tűzte a hírszerzés „fejlesztésének kérdését.” A tudományos-technikai hírszerzés fő területei az elektromos-, a vegyipar, és a stratégiai tudományok. A javaslatban többek között megemlítették, hogy a hírszerzés a Külkereskedelmi Minisztériumot és a külkereskedelmi vállalatokat használhatja tevékenységének álcázására. A javaslat részletesen felsorolja a feladatokat, mint például különböző módszerek alkalmazása jelentős személyiségek befolyásolására és kompromittálására, valamint információk terjesztésére és ellentétek szítására a kapitalista országokban.¹⁷ 1967-től a BM III/I. Csoportfőnökség¹⁸ III/I-5. Osztályhoz sorolták a tudományos-műszaki hírszerzést.¹⁹ Az átrendeződések természetesen sokszor a magyar külpolitika és külgazdasági viszonyok miatt is alakultak. Legalább ötévente alakították át, szervezték újjá vagy nevezték át az egységeket a hírszerzési szervezeten belül. 1968-tól a csoportfőnökség a tudományos-műszaki hírszerzésnél (is) a következőket határozta meg a hírszerzés feladatai között: az „imperialista államok” KGST elleni intézkedéseinek felderítése, a magyar szocialista külpolitikai célok elérésében való részvétel, az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni fellépés, a külföldön működő külképviseletek védelme, illetve a tudományos-műszaki információszerzés.²⁰ A hírszerző alosztályok között volt persze egyeztetés, és akár TESCO-ösztöndíjasok ügye is átkerülhetett más alosztályra. A Külkereskedelmi Minisztériumon keresztül is zajlott a külkereskedelmi vállalatok széles körű felügyelete és megfigyelése. Hírszerző pontok működtek az Országgyűlés Irodájában, a Központi Fizikai Kutató Intézetben, a Külügyi Intézetben, a Magyar Vöröskeresztnél, a Magyarok Világszövetségénél, a Mikroelektronikai Vállalatban, a Minisztertanács Titkárságán, az MTA-n, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnál, a Paksi

¹⁴ Feitl István: *Talányos játszmák – Magyarország a KGST erőterében 1949-1974*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 68–69.

¹⁵ BM II/3. Osztály törzs alosztály benne: fordítók, adminisztrátorok, Operatív Fényképész csoport, Anyagi-pénzügyi csoport, Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi csoport, Ütlevél csoport. Vö.: Tóth, Eszter 2011: 11.

¹⁶ Uo. 13.

¹⁷ Uo. 34.

¹⁸ BM III/I. Csoportfőnökség vezetői: Komornik Vilmos (1962–1967), Rajnai Sándor (1967–1976), Bogye János (1977–1989), Dercze István (1989).

¹⁹ Az 1980-as évektől ismerjük mélyebben a III/I-5. Osztály szervezeti tagolódását: A alosztály: elektronikai, B alosztály: stratégiai, C alosztály: vegyipar, D alosztály: kohászat, E alosztály: telepítés, F alosztály: nyilvántartó és dokumentációs, rezidentúra, G alosztály: gazdaságpolitikai, H alosztály: ágazati-gazdasági Uo. 17–23.

²⁰ Uo. 25.

Atomerőműnél, a TESCO irodában és a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságánál.²¹

Katonai vonalon a Magyar Néphadsereg Vezérkarának 2. Csoportfőnöksége (MNVK-2.) Operatív Szolgálat A/5. Alosztálya végezte a külkereskedelmi vállalatok révén az országba érkezett külföldiek megfigyelését, az elhárító munkát. Kapás Pál ezredes látta el az alosztály feladatait. A 6-8 főt foglalkoztató egységben elsősorban politikai tisztek szolgáltak.²²

A függetlenségüket nemrég elnyert országokkal való kapcsolat során ez a feladat még bővül a mérnökök és szakmunkások Magyarországon történő szakképzésének lebonyolításával is. A TESCO-iroda készítette elő az együttműködés javaslatait és igényeit. A külföldi igényeket részben az iroda kapta vagy gyűjtötte össze és kereste meg az illetékes hazai szervezetet. Szintén az iroda koordinálta az állásfoglalásaikat. A szellemi értékek esetében az adásvétel lassan indult meg. Ezért kellett egy komoly szakmai külkereskedelmi cég, mint a TESCO, amely koncentráltan ezt koordinálta. A TESCO forgalmi adatai kezdetben igazolták a létrehozás jogosságát. Fellendült a know-how és a licenszbeszerzés is. A magyar vezető szaktanácsadók, akiket konzultációs feladattal láttak el, döntő szerepet játszottak az eredményekben. A szakdelegációk a célország társadalmi-gazdasági fejlődése szempontjából döntő ágazataiban – mint leginkább a geológia, a vízügy, az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, az egészségügy és az oktatás – javaslatokat tettek az együttműködés, később a segítségnyújtás lehetőségeire. Az első országok a harmadik világból, akikkel felvette a kapcsolatot a TESCO Algéria, Etiópia, Ghána, Irak, Jemen, Kambodzsa, Kenya, Marokkó és Szíria voltak.²³ Viszont nagy problémát jelentett a beáramló, főként szovjet elavult műszaki-tudományos technológiák megjelenése a piacon. Kevésbé lehetett ezekre nemet mondani, de használni még kevésbé tudták a magyar ipar és kereskedelem résztvevői az „elvtársi know-how-kat”.²⁴

Kétségtelen, hogy a hatvanas években innovatívnak és előremutatónak tűnt a TESCO tevékenysége. Bár a sasszeműeknek valószínűleg már a korszakban is jól látható volt, hogy egyfajta fedőcégről beszélhetünk, de kétségtelenül eredményes volt a kétoldalú együttműködések sora, amelyeket kötöttek. Kérdés persze, hogy a magyar tudományos élet vajon nyert-e az afrikai, ázsiai és karibi szocialista államokból érkező diákok, kutatók ideérkezésével. Ám az biztos, hogy a magyar know-how exportja gyors eredményeket tudott produkálni a műszaki-természettudományos szakemberhiánnyal küszködő fekete-afrikai, maghreb övezeti, illetve dél-kelet-ázsiai kommunista államokban. Így jórészt egyet is lehet érteni a TESCO korai időszakának összefoglalójával: *„A fejlődő országokkal is széles körű kapcsolatot épített ki a Tesco. Ismeretes, hogy ezek az országok szinte kivétel nélkül szakemberhiánnyal küzdenek,*

²¹ Vö.: Ilkei dr., Csaba 2018.

²² Borvendég, Zsuzsanna 2017: 22–23

²³ 3 kérdés - 3 felelet (Interjú Galambos Andrásal a TESCO Műszaki-Tudományos Együttműködési Iroda vezetőjével) In: *Külkereskedelem*, 1965.12. sz. 355-357.

²⁴ Feitl, István 2016: 69.

éppen ezért a vállalat az elmúlt időszakban jelentős segítséget nyújtott egyes országok egy-egy iparágának megerősítésében. A többi között szakértőket küldött ki a Tesco Ghánába. Etiópiába. Marokkóba, Kenyába, Jemenbe, Szíriába, Iránba. Irakba, Kambodzsába. 1966-ban további együttműködési lehetőségekről tárgyalnak az Egyesült Arab Köztársasággal, Szíriával, Irakkal és Iránnal. A Tesco az együttműködés fejlesztése érdekében több, változatosabb szolgáltatást kíván nyújtani a fejlődő országok iparának, s a kutatómunka további bővítésére is lehetőség nyílik, elsősorban a vízgazdálkodásban és a geológiában. A fejlődő országokkal kialakult műszaki-tudományos együttműködés jelentős eredményeket hozott. Így pl. a Kubával 1960-ban kötött megállapodás alapján évente kb. 50 szakember utazik Kubába, és jelentős azoknak a száma is, akik magyarországi továbbképzésre érkeznek onnan hozzánk. A magyar húsipari technológia meghonosításával elősegítettük a kubai közellátás fejlesztését. Ghánával 1961-ben kezdődött az együttműködés, s azóta építésügyi, egészségügyi, közlekedési és belkereskedelmi téren nyújtottunk segítséget. Azonban a szellemi export sokkal szélesebb körű tevékenység, mintsem hogy a szakemberek cseréjére lehetne csak leszűkíteni. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a műszaki tervek, tanácsok, technológiai eljárások eladásának lehetőségét sem, hiszen ezeknél valóban tisztán szellemi exportról van szó. Az elmúlt időszakban a Tesco számos országba küldött ajánlatot, pl. Ghánába, a Tamne folyó öntözési rendszerének megtervezésére, továbbá egy bagdadi magtár tervezésére.”²⁵ Szintén propagandisztikus, de mégis a valósághoz közelítő képet ad egy másik ekkor írt cikk is: „A kép teljességéhez tartozik, hogy a TESCO tevékenységének legszélesebb és legfontosabb területe a szocialista országokkal folyó műszaki-tudományos tapasztalatcsere szervezése, lebonyolítása. Az országok között létrejött megállapodások alapján kormányközi bizottságok szabják meg a csere kereteit, irányvonalát – s döntéseik alapján készíti elő, bonyolítja le a TESCO-iroda a magyar szakemberek külföldi útjait, a baráti országokból érkező szakértők, delegációk fogadását, a dokumentációk cseréjét. Az elmúlt esztendő fejlődése révén ez a tapasztalatcsere napjainkban már olyan méreteket öltött, hogy kiragadott példákkal való illusztrálása nehéz volna.”²⁶

Az 1968-as új gazdasági mechanizmus révén a TESCO és a külkereskedelem is megváltozott. Egyre kevésbé érte meg leszakadt, fejlődő országokkal szerződéseket kötni.²⁷ A már korábban megalakult és ekkor megalakított „impexek”²⁸ mindegyike a

²⁵ A szellemi export lehetőségei. *Műszaki Élet*, 1966. 1. 3., 5.

²⁶ TESCO. *Budapest* (folyóirat), 1966. szeptember, 23.

²⁷ Külkereskedelmi Minisztérium 7/1968. évi utasítása – a nem szocialista országok állampolgáraival való érintkezés módjáról, 1968. március 31. o.n., 1–5. MNL-OL, XXIX-G-21-b. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, TŰK iratok, 17. d. 0032/1968. tétel.

²⁸ Külkereskedelmi vállalatok, „impexek” a korszakban: AGRIMPEX Magyar Mezőgazdasági Külkereskedelmi Vállalat (1948), ARTEX Külkereskedelmi Vállalat (1948), BUDAVOX Híradástechnikai Külkereskedelmi Rt. (1950), CHEMOLIMPEX Vegyiáru Külkereskedelmi Vállalat (1950), GENERALIMPEX Külkereskedelmi Vállalat (1948), MONIMPEX Állami Egyedáruságok Külkereskedelmi Nemzeti Vállalat (1948), BIVIMPEX Bőrgyárak Kereskedelmi Közös Vállalat, ELEKTROIMPEX Villamossági és Finommechanikai Külkereskedelmi Vállalat (1949), FERUNION

szakágazat termékeinek kereskedelmét bonyolította. A jelenlegi új kutatások alapján érdekellentéteket szült a létezésük, illetve ellentmondásokkal volt terhelt.²⁹ Az impexek nemcsak a korszak nagy állami cégeivel, hanem egymással is feszült vagy lehetőség szerint semmiféle viszonyban sem álltak.³⁰ Gyakran látható, hogy egymás profilját sem vették figyelembe és úgy kötöttek szerződéseket vagy alapítottak vegyesvállalatokat. Az ipari és/vagy külkereskedelmi vállalatok vegyes vállalatokat hozhattak létre. A technika transzferálása, a know-how átadása mellett a magyar áruk értékesítését is előmozdították. A TESCO mellett a Licencia (Találmányokat Értékesítő Vállalat) volt ekkor még jelentős a know-how-val való kereskedés terén.³¹ 1975-ben már 139 vállalat, iroda stb. kooperált nemzetközi együttműködésben külföldi partnerekkel. 1981-re pedig már 430 licenc- és know-how nemzetközi szerződést kötöttek magyar gazdasági cégek.³²

A tervgazdálkodás fokozatos, de nagyon lassú visszaszorítása mellett az egyre nagyobb adóssághalmaz is komoly akadállyá vált.³³ A devizaátváltás megnehezített folyamata révén a külkereskedelem állandó lépéshátrányban volt és maradt. 1974-től megszűnt az állam külkereskedelmi monopóliuma. Ezzel még nagyobb teret nyert a nagy állami vállalatok mellett sokszor önállóan mozgó és ténykedő impexek egésze.³⁴ Nagyon változó volt, hogy mennyire vették egymás ágazati területeit figyelembe. A HUNGAROTEX például ugyanúgy kereskedett know-how-val, megkerülve a TESCO-t.³⁵ Ezzel szemben a Kartográfiai Vállalat, amely ugyan önállóan is tevékenykedett például Nigériában, kérte a TESCO segítségét, persze jellemző módon az adósságbehajtásban.³⁶

A tevékenységek és elért eredmények

A TESCO működése során számos jelentős projektben vett részt. A cég szakembereit gyakran hívták tanácsadónak különböző ipari beruházásokhoz és technológiai fejlesztésekhez. A harmadik világ országaiba történő szakemberküldés különösen fontos szerepet játszott, mivel ezek az országok jelentős technológiai lemaradással

Magyar Műszaki Külkereskedelmi Vállalat (1949), LICENCIA Találmányokat Értékesítő és Innovációs Külkereskedelmi Vállalat (1955), LIGNIMPEX Fa-, Papír- és Tüzelőanyag Külkereskedelmi Vállalat (1949), METALIMPEX Acél- és Fémkülkereskedelmi Vállalat (1949), METRIMPEX Magyar Műszeripari Külkereskedelmi Vállalat (1955), MINERALIMPEX Magyar Olaj és Bányatermék Külkereskedelmi Vállalat, MOGÜRT Gépjármű Külkereskedelmi Vállalat (1945), NIKEX Magyar Nehézipari Külkereskedelmi Vállalat (1948), TANNIMPEX Bőr- és Szőrme Külkereskedelmi Vállalat (1948), TECHNOIMPEX Magyar Gépipari Külkereskedelmi Vállalat (1950), TERIMPEX Húsipari Külkereskedelmi Közös Vállalat (1950), TRANSELEKTRO Magyar Villamossági Külkereskedelmi Vállalat, HUNGAROTEX Textilkülkereskedelmi Vállalat (1952) stb. Berza László (szerk.): *Budapest Lexikon*. Első kötet A-K. második, bővített, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 752–754.

²⁹ Borvendég, Zsuzsanna 2017: 17.

³⁰ Borvendég, Zsuzsanna 2018b: 26–31.

³¹ Erdey-Grúz, Tibor 1975: 420–421.

³² Nyitrai Ferencné 1985: 292.

³³ Mihályi, Péter 2013: 63–66.

³⁴ Uo. 53.

³⁵ Indiával volt igen szoros kapcsolata a magyar cégnek. Így a „know-how”-val való kereskedésben is ez az ország volt a főpartnerük. MNL-OL, XXIX-G-30-a. HUNGAROTEX – Textilkülkereskedelmi Vállalat, 57. d.

³⁶ Levél Székács Imre, a TESCO vezérigazgatójának, 1982. október 1., 1–2. XXIX-I-49. Kartográfiai Vállalat. 19. d.

küzdöttek, és a magyar szaktudás nagy segítséget jelentett számukra. 1974-ig, a kizárólagos állami monopólium fenntartásáig bonyolult, a külső szemlélő számára kusza alá-fölrendelődésnek voltak kitéve a külkereskedelmi cégek, így a TESCO is. Elsősorban a pártapparátus, a külgazdasági minisztérium, a külügyminisztérium, a belügyi- és katonai elhárítás, a deviza-, az árszabályozó-, a vám- és az adóellenőrző hatóságok, de a különféle egyéb minisztériumok is beleszólhattak a működésükbe.³⁷

A TESCO-iroda 59 állammal³⁸ kötött műszaki-tudományos együttműködési megállapodás (MTE) előkészítésében és végrehajtásában vett részt. 1989 előtt a legfontosabb harmadik világbeli irodái, képviseletei Algéria, Angola, Etiópia, Ghána, Irak, Jemen, Kuba, Líbia, Mozambik, Nigéria és Tanzánia területén működtek. A TESCO több évtizeden át szoros kapcsolatot tartott fenn olyan nemzetközi szervezetekkel, mint az UNIDO, a FAO, az UNDP, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, az UNESCO, a Világbank, a Kuwait Fund, az Arab Fund stb. 1965-ben 27 fejlődő ország több száz ösztöndíjasa részesült Magyarországon szakmai képzésben.³⁹ A TESCO 1965-ben létrehozta a TESCO Consulting Engineering irodáját, mint új szolgáltatást a mérnöki szolgáltatások területén.⁴⁰ A TESCO több közös vállalkozási témát megvizsgálva elsősorban olyan szolgáltatói-kereskedelmi vállalkozások létrehozását célozta meg, amelyek keretében a vállalat profiljába tartozó műszaki szolgáltatások exportját tudta elősegíteni. Európában a TESCO tőkés súlyponti piaca az NSZK-ban volt, a fejlődő országok közül Nigériát, Iránt és Perut említhetjük meg. 1972 augusztusában adták át Budapesten, a zuglói Nagy Lajos király útján az úgynevezett TESCO-szállodát az ideérkezett diákok (munkások) elszállásolása érdekében. A tizenkét emeletes épületben 200 TESCO-ösztöndíjast tudtak befogadni.⁴¹ Komoly és megválaszolatlan kérdés marad, hogy bár Kínával régóta, 1953-tól volt műszaki-tudományos együttműködés, de mégsem sikerült kihasználni a távol-keleti ország adta lehetőségeket. Nem világos, mi lehetett ennek a fő oka, talán a nyelvi nehézségek. 1972-től a TESCO privilegizált helyzetbe került, csak ő kereskedhetett és az MTE is az ő hatáskörében volt, mégis, 1976-ban csupán 20 magyar szakember volt Kínában, és onnan ekkor csak 31 fő tartózkodott itt.⁴² Hiába az 1978-as kínai gazdasági-társadalmi reform, a TESCO nem tudott jelentős eredményeket elérni. Jellemző, hogy 1982-ben egy tárgyaláson a kínai fél, a nagykövetség kereskedelmi tanácsosa bevallotta, hogy nem ismeri a TESCO tevékenységét.⁴³

³⁷ Kornai, János 2012: 364–365.

³⁸ Máshol 57 ország

³⁹ A TESCO. *Magyar Nemzet*, 1966. 4. 28., 5.

⁴⁰ Faludi András: *Új külkereskedelmi ág: a Consulting Engineering. Külkereskedelem*, 1967. 8. szám. 249.

⁴¹ Felavatták a Külföldi Technikusok Otthonát. *Magyar Nemzet*, 1972. augusztus 26., 3.

⁴² Áttekintés a magyar-kínai műszaki-tudományos együttműködésről, 1996. 1–7. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 71. d.

⁴³ Tárgyalásjelentés, Kínai Népköztársaság Nagykövetsége–TESCO tárgyalásról, 1982. szeptember 21. 1–2. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 71. d.

1970-től egyre többször hirdette magát újságokban, szaklapokban a TESCO. Reklámdalokon leírtak szerint lehetőséget kívánt biztosítani az idegennyelv(ek)et jól beszélő, elsősorban műszaki területen tevékenykedők számára. A kezdetben csábító lehetőség iránti kereslet, hogy külföldön élhessenek szakemberek és ott dolgozhassanak, akár családjaikkal, egyre csökkent. A Budapesti Nemzetközi Vásáron mindig komoly apparátussal, pavilonnal vonultak fel, de kissé érthetetlen módon soha nem tartottak sajtótájékoztatót.⁴⁴ Különös paradoxon, hogy a lassan csak külföldi kölcsönökből fenntartható szocialista magyar gazdaság afrikai és ázsiai szegény országoknak nyújtott műszaki-tudományos segélyt.⁴⁵ A relatíve fejlett⁴⁶ magyar szocialista állam erőn felül kellett, hogy teljesítsen itt is.

Egy TESCO főosztályi értékelés alapján 1975-ben Algériát, Irakot, Szíriát, Líbiát, az NSZK-t, Ausztriát és Nigériát emelték ki, mint azokat az államokat, amelyekkel a legjobb kapcsolatban volt az iroda. Ellentmondások persze ezen a területen is voltak. Már korábban is felmerült, de a hetvenes évektől különös hangsúlyt fektettek arra, hogy a fejlett (tőkés) országokkal közösen a harmadik világ piacain érdemes együttműködni – közös cég alapítások szintjéig – a profit érdekében. Visszatérő panasz volt, hogy az adminisztratív és a pénzügyi problémák károsan befolyásolták a fejlődő országokkal való kapcsolatot, elszámolásokat és projekteket.⁴⁷ Fontos és kiemelhető Finnország legnagyobb szállodakonszernje számára egy nagy szállodához (Silankorra) és egy étterem-szálloda komplexumhoz való műszaki segítségnyújtás. Szintén az eredményekhez sorolhatjuk, hogy Indiába szakembereket küldtek egy bányagyutacsgyár üzemeltetéséhez.⁴⁸ 1975 körül a Szovjetuniótól egy speciális hegesztőhuzal gyártástechnológiáját és alkalmazásának licenzét szerezte meg a TESCO, és ezzel lehetővé vált a hegesztőberendezések elektródával történő ellátása. A veszprémi Bakony Művek részére szovjet eljárást vásároltak gyújtógyertyák előállításához. A METRIPOND Mérleggyár részére beszereztek egy csehszlovák szabadalmat.⁴⁹

Az úgynevezett nem állami, hanem piaci alapú tevékenysége is egyre bővült a TESCO-nak. 1976-tól megindult a nem kifejezetten műszaki-tudományos alapú munkaerő importja is. Elsősorban Csehszlovákiából, Kubából, Lengyelországból, az NDK-ból, Vietnámból és további államokból érkeztek ide munkások.⁵⁰ 1985-ben már 10 ezer külföldi munkás volt a magyar munkaerőpiacon. Leginkább a bányászat, az

⁴⁴ Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei (1970-1977) - Forgatókönyv TESCO részvételéről a Tavaszi Budapesti Nemzetközi Vásáron. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 1. d.

⁴⁵ Mihályi, Péter 2013: 45., 54–63.

⁴⁶ Jánosy Ferenc: Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja. *Közgazdasági Szemle*, 1969. július-augusztus, 806–829.

⁴⁷ Műszaki Szolgáltatások Nem Szocialista Főosztályának 1975. II. félévi intézkedési terve, 1975. július 30., 1-11. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 1. d.

⁴⁸ 3 kérdés - 3 felelet (Interjú Galambos Andrásal a TESCO Műszaki-Tudományos Együttműködési Iroda vezetőjével) In: *Külkereskedelem*, 1965.12. sz. 357-358.

⁴⁹ A TESCO tevékenysége a fejlődő országokban. Magyar Nemzet, 1975. 5. 27., 3.

⁵⁰ <http://tescoconsulting.hu/cegunkrol/hirek/tortenetunk3.html> (letöltés: 2025. március 15.)

építőipar és a textilipar területein helyezkedtek el.⁵¹ Többségük, közel 8 ezer fő cseh, lengyel, német és szlovák (magyar) volt. Munkamorálban és hasznosságban a lengyelek emelkedtek ki, míg a kubai vendégmunkások inkább a problémák miatt kerültek nem kívánt reflektorfénybe.⁵²

Jól érzékelhető módon az 1980-as évektől már nem csupán a műszaki-tudományos együttműködések, a know-how-val való kereskedés voltak a fókuszban. A cél a nyereség volt vagy legalábbis a veszteség elkerülése. Ezért az osztrák és a nyugatnémet kapcsolatok felértékelődtek, míg a fejlődő országokkal való külkereskedelem megmaradt, de beszámolók alapján már csak papíron voltak fontosak. Az is komoly változás, hogy egyre több alkalommal már a TESCO-tól sem munkaerő kiközvetítést kértek, hanem kivitelezést. Még mindig fontos volt Kuba, Nigéria, Szíria, Brazília, Líbia, Algéria és Vietnám, de (újra) keresték a kapcsolatot Iránnal, Mexikóval, Kenyával stb. is. A műszaki-tudományos együttműködések, a gyártásfejlesztés (know-how) mellett egyre fontosabbá vált a szakmunkások kiközvetítése. Hegesztőkre, lakatosokra, szigetelőkre, illetve más szakemberekre nagyságrendekkel nagyobb volt az igény, mint a szakértelmiségiekre. Egyre inkább egyfajta munkaerőközvetítés, mint valamiféle tudományos együttműködés zajlott. Az is kiderül a beszámolókból, hogy más impexek (példaként: NIKEX, TECHNOIMPEX) sem boldogultak bizonyos piacokon. Ám valami miatt nem merült fel az igény az együttműködésre a magyar külkereskedelmi vállalatok között.⁵³

A TESCO jelentőségének visszaszorulása a harmadik világban igen látványos lett 1985-re. A kezdetektől egyik legfontosabb partnerhez, Algériába csupán 195 főt küldött, miközben külkereskedelmi vállalati, MTA és egyéb szervezeti vonalon 1901 magyar szakember dolgozott az észak-afrikai államban. Világszerte talán csak Kubában sikerült megőriznie a vezető szerepét. Itt ekkor 67 magyar szakember közül 42 fő volt a TESCO-tól. Az ázsiai fejlődő országokba (köztük: Kína, Izrael) a 769 magyar szakember közül csak 26 főt küldött az iroda.⁵⁴

Még 1987-ben is külön kezelték, csoportosították a fejlődő, a kapitalista és a szocialista országokkal való külkereskedelmi kapcsolatokat. A TESCO ügyvezetőségének 1987-es célkitűzése a következőket határozta meg többek között: *„1987-ben előre kell lépni a változó piaci feltételekhez való alkalmazkodási képességünk fejlesztése tekintetében. [...] A gazdaságossági, jövedelmezőségi szempontok előtérbe helyezésével meg kell alapozni a vállalat stabilitását. [...] A forgalom relációs szerkezete alapvetően nem módosul. A konvertibilis export fő*

⁵¹ 85%-uk szakmunkás volt: bányászok, hegesztők, esztergályosok, lakatosok, kőművesek, állványozók stb.. Rózsa József 1985: 68–69.

⁵² „A lengyel munkások jól, sőt nagyon jól dolgoznak...” Import-állások. *Ötlet*, 1985. június 13. 12.

⁵³ Vö.: Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1986-1987. 1986. augusztus 22. ülés Berlini iroda beszámolója, A Kölni iroda feljegyzése, az 1986. évi MTE-tárgyalásokról. o.n. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14. d.

⁵⁴ A TESCO beszámolója a műszaki-tudományos együttműködés szakemberküldéséről a fejlődő országokba, 1985. 1. sz. melléklet. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 64. d.

felvevői továbbra is az NSZK és Ausztria, de nem adjuk fel algériai és líbiai pozícióinkat sem, miközben erőfeszítéseket teszünk a piaci rádiusz bővítésére. A szocialista exportban az NDK, az importban LNK⁵⁵ a fő partnerünk. E főviszonylatban jelentőségének megfelelő szerepet kapjon a szovjet reláció.”⁵⁶ A szakemberküldés és a műszaki-tudományos együttműködések kapcsán még 1987-ben is gátló tényezők voltak hazai oldalról: a pénzügyi keretek korlátozottsága, az adminisztráció (bürokrácia) nehézkessége, a munkahelyek érdektelensége és a szakemberek nyelvtudásának általában rendkívül alacsony szintje. Nagyon érdekesen értékelték a magyar területen fogadott TESCO-ösztöndijasok helyzetét: „A fogadottak 61 országból érkeztek, határozott viszonylati koncentrációról nem beszélhetünk. A képzési segítség földrajzi megoszlása markánsabban tükrözi a politikai indítékot, mint a szakértőküldés.”⁵⁷ Vagyis még 1987-ben is inkább a munkásmozgalmi szempontok mozgatták a kapcsolatokat és nem a külkereskedelmi, pénzügyi realitások vagy a műszaki-tudományos együttműködések szakmaisága, hatékonysága. Utóbbi kapcsán még lesújtó képet adnak az akadémiai együttműködésekről készült beszámolók.⁵⁸ Jól mutatja a helyzetet, hogy a már nem elsősorban tudományos együttműködést elősegítő nyugatnémet kapcsolat hogy felértékelődött. Óriási sikerként élték meg az iroda vezetői, hogy a kormányközi megállapodások keretében 1988-tól már 2500 magyar szakembert küldhetett a TESCO az NSZK-ba.⁵⁹ Eközben pedig a rendszerváltás előtti években a tudományszervezők inkább lenézték a műszaki-tudományos életben a TESCO tevékenységét: „A Tudományos Akadémiának szerintem szellemi exportot kellene bonyolítania. De nem Tesco alapon. Hogy Ghánába megyünk tanítani, egy elmaradott ország fiait napi 5 dollárért... Ez keserves teljesítmény. Van azonban, aki szívesen csinálja, és betegen érkezik vissza. Tehát eladja a bőré...”⁶⁰ A korabeli sajtó is érezte, hogy egyre ingoványosabb az iroda munkavállalói ténykedése, és igyekeztek nyugtatni a kedélyeket, de a szóhasználat sokat elárul a TESCO vezetőitől kapott információk alapján: „Szó sincs arról, hogy a »rabszolga-kereskedelemben« bevont embertömegek fölött önkényeskedjenek. A munkaszerződésekbe pontosan belefoglalják a munkakörülmények leírását, a lakáskörülményeket és minden egyéb lényeges szempontot. Az teljesen más kérdés, hogy hazánk világgazdasági pozíciója nem túlságosan erős... [...] ...sokan úgy érzik: itt a munkások kiárusítása folyik. Csakhogy tudomásul kell venni: jobbat nem tehetünk, mint hogy igazodunk a mindenkire kötelező normához.”⁶¹

⁵⁵ Lengyel Népköztársaság

⁵⁶ Vö.: Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1986-1987. 1987. évi intézkedési terv. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14. d.

⁵⁷ Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1986-1987. 8. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14. d.

⁵⁸ Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1986-1987. 15–16. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14. d.

⁵⁹ TESCO-Klub vitaindító ülés jegyzőkönyve, 1988. november 24. 6. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 17. d.

⁶⁰ Magyar Beck, István 1989: 238.

⁶¹ „Sokan úgy érzik, itt a munkások kiárusítása folyik” Külföldi munkavállalás: árnyak és fények. *Ötlet*, 1988. augusztus 18., 11.

Az algír kapcsolat

Algéria 1962-ben mondta ki a függetlenségét, amelyet követően bevezették szocializmust. Az országot először az az Ahmed Ben Bella vezette, aki fontos szerepet játszott a függetlenségi harcokban. Azonban 1965-ben korábbi harcostársa, Houari Boumédiène ezredes vértelen katonai puccs során eltávolította őt a hatalomból, és átvette az ország irányítását. A Nemzeti Felszabadítási Front határozta meg az ország politikai és gazdasági irányvonalát. Ilyen szocialista állammal kötött szerződést Magyarország 1967-ben.⁶² A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3128/1967. sz. (a magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködési tárgyalásokról) határozata alapján a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhatalmazta dr. Székács Imrét, a TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda igazgatóját, az 1966 novemberében megkötött magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködési megállapodás végrehajtását szabályozó jegyzőkönyv létrehozására irányuló tárgyalások vezetésére és a jegyzőkönyv aláírására.⁶³ Az egyik legfontosabb afrikai partnere lett a TESCO-nak az arab állam. 1974 decemberében Algériában 126 szakértő tartózkodott, akik közül 49 fő újonnan érkezett szakember volt. Döntő többségük minisztériumoknál dolgozott és végzett nagyon komoly szakmai munkát az észak-afrikai államban.⁶⁴

A TESCO-jelentésekben alaposan áttekintették az adott ország jellemzőit. Így olyan információkat tudhattunk meg ezekből az időkből, minthogy: *„Az arabizáció bevezetése nagy ütemben folyik. A gyermekek beiskoláztatása minden évben nehezebb. Egyes városokban van francia nyelvű iskola, de korlátozott a felvétel. [...] Az algír fél is komoly lakásproblémával küzd. Szakértőink számára biztosított lakások fekvése, minősége és az, hogy algériaiak lakják /bérházak/ igen sok problémát okoz. Az épület, a lépcsőház és környezet kissé elhanyagolt. Szakértőink nagy többsége 5 szobás lakásban lakik. Szerényen berendezett. Nincs biztosítva egyetlen lakásban sem függöny, szőnyeg és csillár. Mindenkinek meg kell dolgozni azért, hogy otthonosabbá tegye a lakását. [...] Az iroda létszáma nem teszi lehetővé, hogy egyes személyek problémáival foglalkozzon. A párttagok létszámát feltétlenül növelni szükséges. Helyes lenne, ha kiutaztatásuk előtt félnapos eligazításban részesülnének. Kiküldetésük alatt elsősorban rájuk lehessen támaszkodni...”*⁶⁵

Persze betekintést nyerhetünk a TESCO dolgozók, kiküldöttek hangulatáról is: *„Szakértőink nagy része a kiküldetését becsületesen teljesíti. Tisztában van*

⁶² Előkészületekről bővebben: MNL-OL-XIX-A-83-b 3096-3155/19673128/1967. A magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködési tárgyalások .
(https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_425_3096_3155/?query=TESCO&pg=228-231&layout=s) (letöltés: 2025. március 15.)

⁶³ Vö.: A magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködési tárgyalások. MNL-OL-XIX-A-83-b. Minisztertanács. 3096-3155/19673128/1967. illetve Kende, István 1973: 60–63.

⁶⁴ Jelentés a magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködés helyzetéről, 1975. július 31. 1-6. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 67. d.

⁶⁵ Jelentés a magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködés helyzetéről II., 1976. július 13. 12. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 67. d.

kiküldetésével, számítását megtalálja és jól érzi magát. Az újonnan érkezetteknel tapasztalható, hogy hangot adnak annak, hogy »mi pihenni jöttünk!« [...] Megtalálhatók az aránytalanságok, az anyagiasság különböző formái. A túlzott takarékoság, a dinár kiajánlás stb. Rendszeres téma a fizetésemelés és hogy a transzferált összegek devizában kerüljenek átutalásra. [...] Algériában jelenleg 28.200 külföldi szakértő van. A kooperációt Algéria több éven át nem tudja nélkülözni. Vannak olyan hírek, hogy 1980 után már nem fognak igényt tartani külföldi szakértőkre, de ez valótlan híresztelésnek bizonyult. Algériai fél e témában konszolidáltabb. Specifikálva kéri, hogy szakértő beszélje a nyelvet /francia/”⁶⁶

1966-ig kiemelkedő munkák között szerepelhet az Algériai Olimpiai Sportstadion megtervezése. A 70 ezer fő befogadására alkalmas komplexum Észak-Afrika egyik legfontosabb sportcentruma lett. A Középülettervező Vállalat mérnökei belső építészeti terveket készítettek a kivitelezéshez.⁶⁷

1987-ben már határozottan baljós árnyak vetülnek a jövőre. A külkereskedelmi iroda mozgásterét megkötötte az alapvető tevékenységi köre és azoknak az adott országoknak a csoportja, amelyek valószínűleg igen veszteséges együttműködést eredményeztek számára. A szovjet rubelhez való kötöttségek sem segítettek a nemzetközi piacon a TESCO-t. 1987 kapcsán ezt rögzítették többek között: „...szűkülnek a transzfer lehetőségek, így számolni kell a lokál bevételek veszteséges felhasználásával; nagy szerepet kell, hogy kapjon a nemzetközi alapok által finanszírozott projektekbe való bekapcsolódás. A rubel elszámolás főviszonylatban fennálló kereskedelmi és fizetési mérleg problémák nagy valószínűséggel 1987-ben is megmaradnak, így a kereskedelempolitikai irányelvek sem változnak. Ezen túlmenően az 1986-1990 közötti Hosszúlejáratú Egyezmény 1987-re érvényes magyar import kontingenseihez képest a bennünket érintő szocialista relációkban jelentős a magyar igényhiány, ami a magyar exportnak az igényekhez és lehetőségekhez viszonyított "alákontingentálását" eredményezi. Kontingensen felüli teljesítésre a szocialista exportnál kemény árucikkkel való ellentételezés (tőkés import kiváltása), az importnál konvertibilis export előmozdításának lehetősége esetén kell törekedni. Tevékenységünk hazai háttere kapacitás ill. felvevőképeség lényeges változást nem mutat a megelőző évhez képest, oldalról, ilyen szempontból stabilnak tekinthető. A külkereskedelmi jog megadásának és gyakorlásának liberalizálása, a profilrendszer egyre rugalmasabbá válása nyomán várható változások azonban olyan kihívást jelentenek a TESCO számára, amelyet csak tevékenységi körének – most már jogilag is alátámasztott – kiszélesítésével, azaz áruexporttal, kisebb-nagyobb anyaghányadot tartalmazó vállalkozásokkal ellensúlyozhat. Az 1987-es évben gyökeres fordulatot kell elérni a koncepció megvalósítása érdekében. 1987-ben el kell érni, hogy az anyagszállítással egybefüggő vállalkozásokra vonatkozó párhuzamos exportjogunk –

⁶⁶ Jelentés a magyar-algériai műszaki-tudományos együttműködés helyzetéről II., 1976. július 13. 13. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 67. d.

⁶⁷ Vö.: *Magyar Építőművészet*, 1967. 1. szám. 57., illetve Faludi András: *Új külkereskedelmi ág: a Consulting Engineering*. Külkereskedelem, 1967. 8. szám. 249.

*bármely szocialista viszonylatban a gyakorlatban is elismerésre kerüljön.*⁶⁸ Ekkor már gyakorlatilag a nyugatnémet és az osztrák piac a legfontosabb a TESCO számára, hiszen a konvertibilis export fő felvevői ezek a piacok voltak. Ám a TESCO vezetése továbbra is ragaszkodott a legrégebbi partnerekhez is Észak-Afrikában, Algériában és Líbiában. A szocialista-export területén az NDK, szocialista import tekintetében Lengyelország volt a fő partner.

Nem mindennapi gondok is akadtak, ugyanis egy TESCO-s főorvos ellen eljárás indult. A vád szerint tiltott magzatelhajtást végzett. A helyzet kényességére jellemző, hogy 1968-ban maga Szabó Zoltán egészségügyi miniszter volt kénytelen levelet írni az algériai közegészségügyi miniszternek, amelyben magyarázkodnia kellett a szülésznőgyógyász érthetetlen ténykedése okán.⁶⁹

Fekete (afrikai) ügyek

A katonai diktatúrák teljes káoszában működő, 1960-tól független Nigériában a keleti és a nyugati blokk is képviseltette magát. A kőolajpénzeket elherdáló nigériai kormányok számára a termelés növelése érdekében mindegy volt, hogy melyik ideológia képviselői vannak jelen az állam területén. Magyarország 1963-ban műszaki-tudományos együttműködést kötött az afrikai országgal. A TESCO a hetvenes évek közepén megfogalmazott vezérigazgatói jelentése szerint minden közszolgálatban dolgozó külföldi (tőkés és szocialista) országokból a kiküldöttek egyaránt a helyi alkalmazottakkal megegyező térítésben részesültek. Ám a nigériai hatóságok – talán, az 1973-as olajválság hatására is – az állami alkalmazottak fizetését 1974/75 folyamán „felülvizsgálták”. Így a külföldiek bére, térítése is csökkent. Ezen körülmények között a 45-50 fős magyar delegáció, szakértői csapat létszámának fenntartása, vagy esetleges további növelése pénzügyi akadályokba ütközött. A szellemi termékekért Nigériában csak a lokális pénznemben, az – 1973-ban bevezetett – nairában voltak hajlandóak fizetni, amely nem volt konvertibilis valuta, sehol nem váltották máshol.⁷⁰ Nigériában két vegyesvállalatot is alapított, az NMC-t (a Kartográfiai Vállalattal együtt), illetve a Fertesco-t (Ferunion vállalattal együtt).⁷¹

Nem volt jobb a helyzet a Sékou Ahmad Touré guineai marxista költőből, postásból lett államvezér egypártrendszerében sem. Az 1958-ban még demokratikusan hatalomra jutott, majd 1960-ban diktatúrát kiépítő elnöki rendszer apparátusa elég korán szerződést kötött a magyar külkereskedelmi kormányzattal. Itt volt szerepe már 1962-től a TESCO-nak is. Sokat elmond, hogy miként lehetett hazatérnie egy magyar TESCO-dolgozónak Nyugat-Afrikából. Egy magyar geológus szakember ügyében

⁶⁸ 1987. évi vállalati intézkedési terv, 1987. január 14. Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei (1986–1987). 2–4. MNL OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14.d.

⁶⁹ Nagy Georgina: Magyar orvosok Algériában az 1960–1970-es években. In: *AETAS*, 2011. 2. szám. 138.

⁷⁰ Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei (1970-1977) – Közgazdasági és Államközi Főosztálynak jelentés, nigériai relációról, 1975. o.n. MNL OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 1.d.

⁷¹ <http://tescoconsulting.hu/cegunkrol/hirek/tortenetunk3.html> (letöltés: 2025. március 15.)

1975-ben írt a TESCO központja a Magyar Nemzeti Bank Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának, hogy adjanak segítséget a hazatért kutatónak, aki 12 évig dolgozott a Guineai Köztársaságban. Ügye már 3 év óta húzódott. 1972-ben történt végleges hazatérésekor jelentős összegű guineai sylvit⁷² helyezett letétbe a Magyar Kereskedelmi Kirendeltségen, de ezt nem tudta forintosítani. Ráadásul a nehezen hazaszállított saját személygépkocsiját teljesen használhatatlanul, roncsként, alkatrészek nélkül vehette át. Sürgős intézkedést kértek: *„tekintettel Ferencz elvtárs szorgalmas és becsületes guineai munkájára, valamint az utóbbi időben őt anyagilag súlyosan érintő körülményekre”*.⁷³ Rézérc, radioaktív kőzet, gyémánt, rubin, homokkő, pegmanit stb. kutatások mellett természettudományos gyűjtései révén a mai napig számontartott Dr. Ferencz Károly geológus ráadásul még börtönbe is került. Afrikai munkásságának idején 1971. október 6-án egy internáló táborba, a Camp Boiroba vitték, ahol egy kis bádogtetős, ágy nélküli cellába zárták. A külföldiek elleni retorzió előzménye, hogy a kommunista elnök, Sékou Ahmad Touré uralmát portugáliai támogatással próbálták megdönteni. Ezért az államelnök megtorlásként ellenzéki politikusokat, volt minisztereket, külföldi állampolgárokat tartóztatott le. Ha valaki tiltakozott, azt kegyetlenül megbüntették, plastikcsövekkel korbácsolták meg, árammal sokkolták, gúzsba kötötték. Ferencz Károlyt négy napig éhezttették. 7 hónap után engedték el.⁷⁴

Kevésbé viharos ügyek jönnek felszínre az ideérkező mozambiki TESCO-ösztöndíjasok kapcsán. Az 1975 óta a marxista katonatiszt, Samora Moisés Machel (1933-1986) kommunista diktatúrájától⁷⁵ szenvedő délkelet-afrikai, egykori portugál gyarmatból igen alacsony iskolázottságú ösztöndíjasok érkeztek. Míg Magyarország 30 szakembert bocsátott Mozambik rendelkezésére, addig a fekete afrikai állammal megújított műszaki-tudományos egyezményben le kellett fektetni, hogy csak legalább 8 osztályt végzetteket hajlandó fogadni a közép-európai szocialista állam. Gyakran kiderült ugyanis, hogy a mozambiki TESCO-ösztöndíjasok még a 6 osztályt sem végezték el országukban.⁷⁶ Ráadásul a mozambiki fél állandóan tartozásban volt a TESCO irányában, amely amúgy is közel 180 magyar szakembert ajánlott fel, de a délkelet-afrikaiak ennek csak töredékét tudták igénybe venni.⁷⁷

Voltak persze bőséggel pozitív események is. Polónyi Károly (1928-2002) Ybl-díjas építész tevékenysége is ilyen. Ő először a VÁTI-ban is dolgozott, majd az IPARTERV építészete lett. 1963-tól mintegy 20 éven át Ghánában, Nigériában, Algériában és Etiópiában is dolgozott. Nemcsak építészeti, hanem tudományos tevékenysége is

⁷² Guinea hivatalos pénzneme volt 1971 és 1985 között.

⁷³ MNL OL, XXIX-G-21-b. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda TÜK iratai, 9/1975.

⁷⁴ Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei (1970-1977). MNL OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, sz.n. 1975.

⁷⁵ Santamaria, Yves 2000: 711–715.

⁷⁶ Beszámoló az 1986 évben megtartott MTE tárgyalásokról – Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei (1986–1987). MNL OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14.d. 3–4.

⁷⁷ Tájékoztató a magyar-mozambiki MTE helyzetéről, 1983. december 1., 1–2. MNL OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 74.d.

nyomot hagyott. A ghánai Kumasi műszaki egyetem építészkarának bővítőjeként tartják számon. Nyugat-Afrika első posztgraduális tervező kurzusának szervezője volt. Felesége mesélte Polónyi halála után: *„Amikor eljöttünk Ghánából, barátai és tanítványai – akik nagyon tisztelték őt – kibérelték az egyetem uszodáját és megrendezték a ”halotti torát”, ami ott rendszerint a család és a barátok vidám összejövedele [...] Nagyon megindító volt, mindenki történeteket mesélt a férjemmel való első találkozásáról, vidám vagy komoly mozzanatokot idéztek fel a közös munkákról és az oktatásról.”*⁷⁸

Szocializmus, kollektivizálás

A káderpolitika része volt, hogy régi munkásmozgalmi embereket is el kellett helyezni. Az 1919-es veterán, spanyol polgárháborút a „Rákosi zászlóalj” parancsnokaként végigküzdő, később a Magyar Partizán Szövetséget vezető Cséby Lajos (1899) nyugalmazott nagykövet⁷⁹ is kapott a TESCO-nál állást. 1970-től államközi, háttér- és tárgyalási anyagok összeállítását bízták rá.⁸⁰ Csébyről Horn Gyula is megemlékezett Cölöpök című könyvében. Név szerint nem említette, de könnyen azonosítható a munkát inkább elkerülő, a saját kollégáit állandóan feljelentgető, idős munkásmozgalmi ember alakja, aki állítólag saját beosztottjaival fizettette ki éttermi luxusebédjeit.⁸¹ A régi elvtársat jól láthatóan már nem tudták hol foglalkoztatni, a minisztérium és a diplomácia kivetette magából.

Az ÁVÓ-n és a BM-en keresztül is érkezhettek ejtőernyősök. Gerő Tamás (1925) vasesztergályos segédből lett a politikai rendőrség tagja 1945-ben. Bizonyos adatok alapján 1942-től volt a munkásmozgalom tagja. 1944 végén, mint kommunistagyanúst el akarták hurcolni, de állítólag átszökött a szovjet csapatokhoz a fronton. 1945-ben belépett a kommunista pártba. 1945-től az ÁVÓ Belsőreakció-elhárító Vizsgálati Osztály vezetője, koncepciós ügyek részese volt. Részt vett az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlásban (pl.: Péch Géza, Angyal István, Corvin-köziek). 1957-ben végezte el az Állam- és Jogtudományi Egyetemet.⁸² Mint rendőrőrnagyot 1959-ben leszerelték, majd 1964-ben a TESCO-hoz került külkereskedelmi főosztályvezetőnek.⁸³

A vietnámi kommunista katonai agresszió hatására összeomlott laoszi királyság helyére 1975-ben a Laoszi Népi Demokratikus Köztársaság lépett, amely internálótáborokba és halálmenetekbe taszította, kényszerítette a lakossága egy

⁷⁸ Az angol nemcsak az oktatás, hanem a külföldi szakmai kapcsolatok nyelve is. In: https://www.bme.hu/hirek/20151112/Az_angol_nemcsak_az_oktatass_hanem_a_kulfoldi_szakmai_kapcsolatok_nyelve_is (letöltve: 2025. 01. 22.)

⁷⁹ Vass, Henrik – Bassa, Endre – Kabos, Ernő 1976: 99.

⁸⁰ MNL OL, XXIX-G-21-b. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda TŰK iratai, 30/1975.

⁸¹ Horn, Gyula 1993: 112–113.

⁸² Székács Imre, dr. személyi anyaga. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 119. d. o.n.

⁸³ Őrész – A POFOSZ 1956-os Hagyományőrző Tagozatának Kiadványa, 2024. június, 22.

részét.⁸⁴ A Magyar Népköztársaság már 1977-ben kulturális és tudományos szerződést kötött a frissen kommunistává vált, KGST-megfigyelő országgal. Az egykori parasztpárti titkárnő, Veress Péter munkatársa, M. Apró Magda Laosz mezőgazdaságának kollektivizálásában vállalt szerepet, a TESCO közvetítésével. Pártállami szinten magasan volt jegyezve a család. Lánytestvére, M. Apró Éva szocialista gazdasági szakírónak a férje Szekér Gyula (1925-2015) a hetvenes években nehézipari miniszter, miniszterelnök-helyettes, MSZMP KB tag volt. M. Apró Magda a magyar állami gazdaságok alapításának törvényét lefordította a helyiek számára tanulmányozható francia nyelvre. Így mesélt a buddhista-szocialista államban a hetvenes évek második felében⁸⁵ zajló mezőgazdasági kollektivizálásáról egy interjút: *„TESCO-s koromban csináltunk egy termelőszövetkezetet, az elsőt, kísérletit, a műszaki-tudományos együttműködés keretében. Igazából ez is szaktanácsadást jelentett, törvények készítését, és beindítottuk az első, úgynevezett kísérleti téesz működését. Egy magyar kollegával csináltuk, aki sajnos nem tudott semmilyen nyelvet, és nagyon izolált volt. A következő évben már egyedül voltam. És volt két olyan év, amikor Laoszban egyedül voltam szakértő. Nem is volt olyan nagyon könnyű. (...) Ekkor szállodában laktam 18 hónapig. (...) A buddhista papok fontos társadalmi szerepet töltöttek be, és töltenek be ma is. Faluhelyen, ahol nem volt szociális intézmény, nem volt semmi, ha elpusztultak a szülők, a gyerek árva maradt: hova tegyék? (...) A laosziak mélyen vallásosak. A szocializmus ezt kezdetben vissza akarta szorítani, de a végén kompromisszumot kötöttek... (...) Téesz-vezetőket kellett kiképezni. És nemcsak elnököket, hanem járási mezőgazdasági vezetőket is, akiknek a téeszeket kellett volna szervezni. Akiknek meg kellett volna érteni, mi az a termelőszövetkezet. 18 éves volt a legfiatalabb, sőt 17 éves volt egy kislány és egy 76 éves bácsi a legidősebb. (...) Minta-téeszeket kellett volna létesíteni. Megpróbáltuk 10 helyen, 10 községben. Volt a laoszi termelőszövetkezeti mozgalomnak egy olyan vezetője, aki semmihez nem értett, rendkívül hiú és rendkívül féltékeny ember volt. És sajnos, ilyen veterán katonák csinálták az egészet. Minden hónapban megmásította, hogy mégsem itt legyen, hanem ott legyen a minta-téesz, nagyjából ott, ahol rokonok meg ismerősök voltak. Talán két helyen sikerült beindítani, de 10 hónap alatt nem lehetett komoly eredményt elérni, azonkívül, hogy szakanyagot tudtunk írni. Tehát szakmai képzést írásban lehetett adni.”*⁸⁶

Bár már megindult a szocializmus (gazdasági) lebontásának kísérlete és a többpártrendszer előkészítése, 1988-ban még a TESCO egyik visszatérő ösztöndíjasa jól láthatóan a „szocialista” testvériség jegyében gondolkodott. Dr. Guessous Abdelmajida, a DOTE Bőrklinikájának TESCO-ösztöndíjasa még 1988-ban is a munkásmozgalom szellemében vallott a műszaki-tudományos együttműködés fontosságáról: *„Én magam is 1973 óta általános orvosként dolgoztam, és most, negyvenéves koromon túl kívánom letenni a bőrgyógyász szakvizsgát. Amikor 1973-*

⁸⁴ Margolin, Jean-Louis: 2000: 588–589.

⁸⁵ M. Apró Magda 1978-1982 között tartózkodott a dél-kelet-ázsiai országban.

⁸⁶ M. Apró Magda: Változó falukép - milyen a mezőgazdaság és a falu Laoszban? *A Falu*, 1989. 6. 1., 102–111.

ban visszatértem Marokkóba, kemény munkával kellett bebizonyítanom, hogy a szocialista országban szerzett diplomám van olyan értékű, mintha egy francia vagy angol egyetemen szereztem volna.”⁸⁷

A TESCO 1990 előtti időszakának kétségtelen meghatározó alakja és szakembere dr. Székács Imre (1920-2006) volt. 1938-tól vett részt a munkásmozgalom tevékenységében. A villanszerelő segédből vezérigazgatóvá avansált Székácsot 1944 előtt, zsidó származása miatt munkaszolgálatra hívták be már 1941-től. Túlélte az emberüldözést, és mint kommunista párttag viszonylag gyorsan feljebb jutott a ranglétrán. Angol, német, szlovák és orosz nyelveken is tudott. Az 1950-60-as években a Gazdasági és Műszaki Akadémiát, illetve a Külkereskedelmi Akadémiát is elvégezte. Ám már ezen iskolái előtt 1946-tól különböző szerveknél, kommunista tömegszervezeteknél vezető, osztályvezető pozíciókba került. Így 1946 és 1966 között a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetségénél, a Magyar Szabadságharcos Szövetségnél, a Magyar-Szovjet Társaságnál, az Élelmezésügyi Minisztériumnál, majd a Külkereskedelmi Minisztériumnál is tisztségviselő volt. Komoly szerepe volt a japán-magyar kapcsolatok újjáélesztése szempontjából, ő lett 1962-től az első vezetője a Tokiói Kereskedelmi Kirendeltségnek.⁸⁸ 1966. szeptember 1-től lett a TESCO vezérigazgatója.⁸⁹ Személye egybeforrt a külkereskedelmi céggel. Viszonylag kevés életrajzi adatot közöl vele kapcsolatban az eddigi szakirodalom, illetve az életrajzi lexikonok.

Sport

A szakemberküldés és -fogadás, mint eddig is láthattuk nemcsak a műszaki-tudományos vagy szakmunkás foglalkozási ágakra, hanem más területekre is kiterjedt. Egészen érdekes szakmai kihívás volt a sport terén a TESCO alapvető céljait megvalósítani.

A korrupcióktól, gazdasági-politikai válságoktól sújtott Sierra Leone a „pragmatikus” szocialista, Siaka Probyn Stevens miniszterelnöksége alatt tapasztalhatta meg a szocialista-kommunista államépítést. A TESCO és a Külügyminisztérium Tengerentúli Főosztálya révén az Országos Testnevelési és Sport Hivatal igyekezett segíteni a Sierra Leone-i sportélet fejlesztésében. A Sierra Leone-i Nemzeti Olimpiai Bizottság 1964-ben alakult meg, a NOB még ebben az évben felvette tagjai közé. Elképzeléseik szerint meg kellett kezdeni a sportolók komoly felkészítését. Ráadásul épülőfélben volt a fővárosi stadion is. Hosszú távon leginkább a moszkvai olimpián való részvételük lehetett nagyon fontos. 1973-tól kérték a magyar fél segítségét. 1975-ben már

⁸⁷ „Távol Afrikától” Külföldi ösztöndíjasok Debrecenben. *Hajdú-Bihari Napló*, 1988. április 9., 7.

⁸⁸ Wintermantel, Péter 2014: 144.

⁸⁹ Székács Imre, dr. személyi anyaga. MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 119. d.

sürgősen írtak, hogy az OTSH a lehető legkorábbi időpontban fogadjon 24 labdarúgót és 6 atlétát 3-12 hónapos képzésre.⁹⁰

A röplabdásport hetvenes-nyolcvanas évekbeli mágusaként tisztelt szovjet Givi Ahvlediani is a TESCO közvetítésével érkezett magyar klubhoz. Eleganciája miatt csak „Igor hercegnek” nevezték a sportágban. Givi Ahvlediani bekapcsolódott a röplabdázás magyarországi életébe. A TESCO és az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. között létrejött szerződés értelmében szaktanácsadói szerepkört látott el az Izzó kétszeres KEK-győztes női együttesénél.⁹¹

A vízilabdázás terén aránytalanságokról számolt be az országos sportlap, ugyanis miközben Horkai, Faragó és Kemény külföldre igazolása transzparens volt, a külföldről érkezők igazolási összegéről kezdetben keveset lehetett tudni. Mindenesetre az újságíró Gyárfás Tamás akkor így faggatta a sportvezetőket: *Valóban a Vasas vízilabdacsapatának lesz a játékosa a csehszlovák Roman Polacik? Mindenesetre megkísérlem megtudni. Gyöngyösi Andrást, a válogatott egykori menedzserét, a Vasas vízilabda-szakosztályának vezetőjét hívom. »A TESCO-n keresztül sikerült elérnünk, hogy a kitűnő játékos hozzánk kerüljön, remélem, hogy április elsejétől már játszik is a bajnokságban. Bízom benne, hogy vele együtt rövidesen, legkésőbb őszől ismét meghatározó együttes lesz a Vasas.« »Sok sikert. Ha megengedi, még csak annyit: milyen összegben állapodtak meg a sportolóval?« »A fizetése egy részét Budapesten kapja meg, a többit otthonába küldjük.«⁹²*

Kis színes hírnek illene be mostanság is, hogy Zuglóban, a BKV lakótelepi „labdarúgó-bajnokságra” Budapesten tanuló afrikai diákok is beneveztek, akik a kerületben, a TESCO-szállodában laktak. A korabeli sajtó kissé bulvárosan szögezte le, hogy ezzel 1974-ben a kerületi bajnokság „nemzetközivé” nőtte ki magát.⁹³

Pecze Károly volt az első külföldi edző a magyar NB1-ben.⁹⁴ A kassai születésű csehszlovákiai magyar Pecze Károly 1984-től a Dunaszerdahely csapatát irányította, amit az elsőosztályba vezetett. 1987-ben csehszlovák kupát nyert a klubjával, majd a KEK-ben indulhatott, és később az UEFA-kupában is szerepelt. 1990-ben a TESCO segítségével a nyolcvanas évek egyik magyar vidéki sikercsapata, az éppen vergődő RÁBA-ETO csapatához szerződött. Sem az eredmények, sem a pénzügyi elszámolás nem segítette azt, hogy sokáig maradjon a győri kispadon.⁹⁵

Ideérkezők – a kubai vendégmunkások botrányaitól az ázsiai maffiáig

Mint láthattuk már a hatvanas évektől volt mód arra, hogy a KGST, vagy a harmadik világbeli tanulni vagy dolgozni vágyó külföldi műszaki-tudományos szakemberek

⁹⁰ MNL OL, XXIX-G-21-b. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda TÚK iratai, 12/1975.

⁹¹ Igor herceggel a Körcsarnokban. *Népsport*, 1981. 09. 16., 9.

⁹² *Népsport*, 1987. 02. 26., 5.

⁹³ *Népsport*, 1974. 09. 20., 5.

⁹⁴ Pecze Károly az első külföldi edző a magyar NB I-ben – A mi emberünk Győrben. *Új Ifjúság*, 1989. 8. 30., 12.

⁹⁵ *Nemzeti Sport*, 1990. 12. 5., 3.

Magyarországra érkezzenek. A hetvenes évektől pedig már szakmunkások is jöttek a TESCO szervezésében.

Természetesen nem minden állam tudott egyformán élni a lehetőséggel. Míg európai, magyar szakemberből a harmadik világ mindig tudott volna fogadni szakembert, addig fordítva nem mindig voltak kihasználva a kvóták. Nigéria például a hetvenes években 20 TESCO-ösztöndíjast is küldhetett volna, de nem tudta feltölteni ezt a létszámot.⁹⁶

Amíg a harmadik világbeli országok közül Algériába ment a legtöbb magyar szakember a TESCO révén, aközben természetesen algír diák volt a legtöbb Magyarországon. 1970 végén 91 algériai tanult és tartózkodott itt. Nagy részükkel nem volt gond, bár egyesek szerint inkább a problémásabb csoportok közé tartoztak. Sokszor keveredtek bajba, ittasak és kötekedőek voltak egyesek szerint. Persze helyenként a háború, polgárháború sújtotta afrikai országokból érkezettekkel is komoly gondok akadtak. Egy angolai diák semmiképpen sem akart visszatérni hazájába, pedig többször is hazarendelték. Végül már a Szovjetunión keresztül – egy katonai kiképzést követően – kellett volna visszatérnie.⁹⁷ A kommunisták által támogatott, „véreskezű” irodalmár, Agostinho Neto vezette Népi Mozgalom Angola Felszabadításáért (MPLA)⁹⁸ számára minden fegyverforgató férfira szükség volt a portugálok ellen. Hasonlóan nem volt népszerű a TESCO-ösztöndíjas guineai diákok között Touré diktatúrája, ezért ők is vagy maradni akartak, vagy máshová⁹⁹ utazni innen.¹⁰⁰

Nem tudunk a részletekbe belemenni, de a kubai vendégmunkások körüli botrányok sokáig a magyar közvélemény egyik főbb témája volt az 1980-as években. A TESCO fő feladatköre volt a kubaiak itteni kiközvetítése.¹⁰¹ A TESCO közvetítésével Magyarországra érkezett karibi emberek életmódja és bőrszíne annyira elütött, hogy még a más országokból érkezett vendégmunkások számára sem volt mindig tolerálható. A dunaújvárosi Dunai Vasmű radiátor gyár üzemében többen is pozitívan reagáltak a kubai vendégmunkásokra, de voltak ilyen vélemények is: *„A múlt évben hat igazolatlan nap után felmondtak, az idén már három „K” automatikus elbocsátást jelent. Csak a múlt évben nyolc kubait „repítettek” haza az üzemből. Nem érdekli őket, amit csinálnak. Nincs munkakultúrájuk. Ha lejár a munkaidő, egyből otthagyják a szalagot, mindegy, hol tartanak. (...) A háború akkor tört ki, mondja Manuel, amikor a lengyelek összeszurkáltak egy kubai fiút. Az sima nő-ügy volt. Lehet, a lengyelek ezt egészen máshogy mesélnék. Lényeg, hogy a kubaiakat a városközpontban levő*

⁹⁶ MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 1. d. Jelentés az Ügyvezetőség részére a nigériai relációról, 1976. 1-3.

⁹⁷ Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály jelentése, 1970. augusztus 12., illetve 1970. december 16. 3-4.; 9-10. 14. ÁBTL - I. - 3.1.2. - I. s. - M-37490 – „Ágoston” fn.

⁹⁸ Santamaria, Yves 2000: 706–711.

⁹⁹ Nyugat-Berlin és Észak-Európa volt a fő célterületek.

¹⁰⁰ Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály jelentése, 1970. december 14. ÁBTL - I. - 3.1.2. - I. s. - M-37490 – „Ágoston” fn. 7-8.

¹⁰¹ MNL-OL, XXIX-G-21-a. TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda, Általános iratai, 14. d. Ügyvezetőségi ülések jegyzőkönyvei, 1986-1987. 8.

modern szállóból kitették a Vasmű melletti lerobbant szállóba. Később valamennyi kubait kitiltották a város összes szórakozóhelyéről.”¹⁰²

A kubaiak helyét később, a rendszerváltás időszakában fel lehetett, fel kellett tölteni vietnámiakkal. Bár szintén kommunista ország volt, mégsem határolódott el olyan mértékben, mint Kuba vagy Észak-Korea a demokratizálódni kívánó Magyarországtól. 1990 végén ment haza az utolsó kubai szakmunkás. A karibiak helyére 570 vietnámi vendégmunkást közvetítettek ki Ázsiából. Többségük Budapesten, de közel 100 fő Szegeden, 52 fő Pápán dolgozott, leginkább a textilipar területén. Emellett mintegy 120 vietnámi diák tanult Magyarországon, akikkel az észak-koreai diákok helyét töltötték fel. A budapesti aluljárók környékén ekkor jelentek meg a rendszerváltás egyik szimbólumává vált távol-keleti illegális utcai árusok. Míg a szakmunkások az ingyenes teljes ellátás mellett hatezer forint¹⁰³ körüli fizetést is kaptak, addig a diákok csak kétezer forint ösztöndíjat.¹⁰⁴ Így ösztöndíj-kiegészítésként megkezdődött a vietnámi áruk terjedése a magyar piacon. A rendőrség felderítő jelentése így szólt: *„Áruikat egyrészt ismerőseik révén diplomataáruházból valutáért szerzik be, illetve otthonról csomagban kapják. Az igazoltatás során agresszívek, ellökdösik, leköpik a rendőrt. Előfordult, hogy miután a földre vetette magát a „kofa”, a közönség a törvényesen fellépő járőrrel szemben rögtön a fetrengő pártjára állt. És ez még csak a kisebbik probléma. A bekísért szabálysértőkhöz három-négy óra múlva kerül tolmács, ekkor aztán nagy hirtelen megértik a „passeport” szót és ártatlanul bevallják, hogy pont ezzel együtt nincs náluk semmilyen papír. Az árut tehát nincs kitől lefoglalni. A KEOKH pedig foglalkozik ugyan az „ismeretlennel”, de őket a néhány tömött táska hivatalból sem érdekelheti.”¹⁰⁵*

Természetesen voltak nagyon pozitív példák is. Nem volt mindig a háttérben valami rasszista vagy maffia ügy. Még a hetvenes évek végén is az eredetileg elhatározott segítségnyújtás mentén haladtak az ügyek. Egy bolíviai TESCO-ösztöndíjas, Adalid Aldo Albarracin, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Melegégövi Oktatási Osztályának doktoranduszaként nyilatkozott a rizstermesztés és a haltenyésztés agrárkutatásának témakörében: *„Hazámban jelenleg igen nagy gondot fordítanak a rizstermesztés fejlesztésére, ez a növény fontos népelelmezési cikkünk. Néha évente 80 ezer tonnát termelünk, több millió dollárért importálni is kényszerülünk. Bolívia önerőből ezt a feladatot nem tudja megoldani, ezért külföldi, főként japán tőkével Santa Cruz tartományban csaknem százezer hektáron alakítanak ki nagyüzemi rizstermesztő gazdaságokat. (...) Úgy láttam, Magyarországon adva vannak a lehetőségek a téma alapos tanulmányozására, jelentős tapasztalatokat gyűjtöttek össze a nagyüzemi rizstermesztésben, haltenyésztésben pedig a magyarok már világhírűek. A Tiszántúlon valószínűleg konkrét kísérletekre is lehetőségem lesz. Élni*

¹⁰² Vendégmunka. *Magyar Ifjúság*, 1988. 09. 23. 12–14.

¹⁰³ Fele annyi bért kaptak, mint a magyar átlagkereset.

¹⁰⁴ 1990-ben 1 kg kenyér 14,20 forintba, 1 liter tej (2,8%) 17 forintba, 1 kg rizs 42,30 forintba került. Az átlag havi bér 13446 forint volt. Vö.: Baló, György – Lipovecz, Iván 1992: 710., illetve KSH adatok: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_gli001.html (letöltve: 2025. január 22.)

¹⁰⁵ Vietnámiak? Hongkongiak? – Távol-keleti árusok a Nyugatinál. *Határőr*, 1990. 7.-7., 13.

fogok vele, úgyhogy abból ne csak a bolíviai, hanem a magyar mezőgazdaságnak is legyen némi haszna."¹⁰⁶

Persze, érdemes lenne összevetni, hogy a hazai (új) szélsőjobboldal, illetve a nyugati mintákat – helyenként ügyetlenül – másoló magyarországi skinhead mozgalom többek között az ideérkezett külföldi (színes bőrű) diákok és munkaerő megjelenése hatására jött-e létre. A brit szigetekről importált neorasszizmus túlságosan is összetett története a bevándorolt ázsiaiak, afrikaiak, karib-tengeriek és leszármazottaik ellen fellépő munkásosztálybeli fiatalok számára nyújtott zsákutcás és rossz megoldást reménytelenségük levezetésére. Az 1980-as években a (nagy)városokban (Szeged, Eger stb.), de főként Budapesten csapatokban vadásztak a melegek, a cigányok, a punkok és a huligánok mellett a színes bőrű diákokra, vendégmunkásokra.¹⁰⁷ A borzalmas jelenetek – a skinhead-támadások – hatására sok ideérkezett hagyta el az országot,¹⁰⁸ köztük valószínűleg TESCO-ösztöndíjasok¹⁰⁹ is.¹¹⁰

Figyelni és figyelve lenni

Minden állam számára fontos, hogy saját a belbiztonsága és az esetleges kívülről érkező különféle támadások ellen hírszerzési módszerekkel, hatékony titkosszolgálatokkal rendelkezzen.¹¹¹ A szocialista tábor országait viszont helyenként túlfűtötte az állandó ellenségkép, miszerint a vasfüggönytől nyugatra mindenki a kommunisták ellen dolgozik.¹¹² A belügyi és katonai titkosszolgálatok számára nagyon fontos volt a külkereskedelmi tevékenység révén vasfüggönyön túlra ment, és az azon túlról érkezők ténykedésének megfigyelése.¹¹³ Az 1960-as évektől különösen kiemeltté vált az értelmiség és a műszaki-tudományos területen, külföldi kapcsolatokkal rendelkezők megfigyelése.¹¹⁴

Például az IPARTERV vállalat, ha nem is volt kiemelten fontos, de legfontosabb osztályain 3 ügynök is tevékenykedett, jelentett. 1967-ben 69 fő utazott külföldre a munkatársak közül. 6 fő disszidált, egyikük, egy osztályvezető TESCO-ösztöndíjjal rendelkezett.¹¹⁵

¹⁰⁶ Hazája Bolívia - Ösztöndíjasként az egyetemen. *Gödöllő és Vidéke - Pest Megyei Hírlap különkiadása*, 1979. április 13., 1.

¹⁰⁷ Varga, Mónika – Keresztes, Csaba 2013: 7–14., 165–166., 219–221., 231.

¹⁰⁸ Már az 1980-as évek közepén támadták a színesbőrű diákokat, de egy hivatalos fővárosi jelentés szerint csak 1987-től voltak skinhead támadások. Bozóki, András – Nagy, Gábor 1992: 3–6.

¹⁰⁹ Egyes arab országok a kilencvenes évek legelején hazarendelték a diákjaikat a skinhead jelenség miatt. Uo. 7.

¹¹⁰ Jávorszky Béla Szilárd, Thoroczkay Zsolt: Skinheadek - 5. Bőrfejük Magyarországon.

<https://jbsz.hu/muzsikussportrek/kezdetek--72433/906-skinheadek-5-brfejek-magyarorszagon> (letöltve: 2025. január 22.)

¹¹¹ Borvendég, Zsuzsanna 2018b: 17–26.

¹¹² Kornai, János 2012: 91., 355–360.

¹¹³ Borvendég, Zsuzsanna 2018a: 105–130.

¹¹⁴ Kiszely, Gábor 2001: 250–253.

¹¹⁵ Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 1-a osztály jelentése, 1967. december 29. ÁBTL - I. - 3.1.5. - I. s. - I. t. - O-14242/3. Építőipari Tervező Vállalatok – ÉVM Ipari és Mezőgazdasági Tervező Vállalat. 36.

Az állambiztonsági szolgálat minden lehetőséget meg kívánt ragadni, amikor magyarok külföldre látogattak. Így az is előfordult, hogy közel-keleti utazását folytató személyt konkrétan arra kértek, hogy minden, az útja során „felfedezett” hadiipari létesítményről készítsen leírást a részükre. Hihetetlenül adatgazdag leírások is születtek így, kézi rajzok segítségével egyes települések katonai objektumairól vagy menekülttáborokról. Előfordult, hogy egy-egy beszervezett személy külföldiekről vagy külhonban élő magyar származású ismerőseiről is jelentett.¹¹⁶

Egészen konkrét, már-már zavarba ejtően pontos adatokat tudtak meg a nigériai TESCO-kiküldöttek és más források révén az USA lagosi CIA-ügynökeiről. Konkrétan 45 diplomata közül, akik a nagykövetségen dolgoztak, 6 volt állítólag az amerikai hírszerző ügynökség embere.¹¹⁷

Az állambiztonsági szolgálatok kutatása kapcsán nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy szinte minden alkalommal az a kutatói tapasztalatunk, hogy lehetett nemet mondani a belügyi szerveknek. Volt ilyen TESCO-ösztöndíjas, akit beszerveztek, de a leírások szerint nem működött együtt a BM III/2-1 osztállyal az 1970-es években, ezért kizárták a hálózathoz. 1979-ben újra megpróbálták beszervezni, de ezt az illető már egyértelműen elutasította.¹¹⁸

Kétségtelen, hogy egyes banán-népköztársaságok diktatúráiban nagy veszélyben (is) élhettek a külkereskedelmi kiküldöttek, ösztöndíjasok a nagykövetségek dolgozóival egyetemben. Nigériában például az örökké „kattogó” telefonok megkerülése érdekében a személyes megbeszélések lettek előírva az ott dolgozók számára. A hírszerzés elképesztő mélységekig képes volt felderíteni a kirendeltségeken dolgozó helyiek életmódját, magánéletét, munkamorálját, de még a személyes pénzügyi problémáik kapcsán is igen tájékozottak voltak. Kétségtelenül szükség is volt az ottaniak védelme érdekében ezekre az információkra.¹¹⁹

Természetesen a Magyarországon élő TESCO-ösztöndíjasok megfigyelése is kiemelten fontos volt. Egy „Rezső” fedőnevű szíriai állampolgár, aki SOTE egyetemi hallgatóként, majd orvos gyakornokként tartózkodott 1973-tól 1985-ig az országban – kis fáziskéséssel – 1979-től „gyanússá” vált. A BM III/II. Csoportfőnökség 4-b. alosztálya munkatársai feltételezése szerint „ellenséges” tevékenységet folytatott, fedésben titkosszolgálati munkát végzett. Sikertelenül is azonosítani, hogy a szíriai

¹¹⁶ Vö.: ÁBTL, 3.2.4. - K-2783. "Pápai Pál" – Komárom Megyei Rendőr-főkapitányság, III/II osztály – Mihály János rendőr főhadnagy jelentése, Sz. P. esztergomi lakossal kapcsolatos, 1976. január 19., 17–28., illetve Sike Gábor rendőr főhadnagy operatív beosztott jelentése – Sz. P. személyes megismeréséről, 1979. július 19, 40.

¹¹⁷ BM III/I-II. osztály, Zováth László rendőr főhadnagy jelentése, Nigéria ügynöki operatív helyzete, Nigériában dolgozó amerikai hírszerző-tisztekről feljegyzés, 1973. március 29., 34–37. ÁBTL, 3.2.5. - O-8-519/1. „Hausza”.

¹¹⁸ BM Csoportfőnökség III/1-2 osztály – Sike Gábor rendőr főhadnagy operatív beosztott javaslata – Sz. P. anyagainak irattározása, 1980. április 22. (Erdei Imre alezredes jóváhagyásával), 44. ÁBTL, 3.2.4. - K-2783. "Pápai Pál"

¹¹⁹ BM III/I-II. osztály, Zováth László rendőr főhadnagy jelentése, Nigéria ügynöki operatív helyzete, Nigériában dolgozó amerikai hírszerző-tisztekről feljegyzés, 1973. március 29., 34–37. ÁBTL, 3.2.5. - O-8-519/1. „Hausza”

Általános Hírszerző Igazgatóság munkatársa volt.¹²⁰ Feladata a magyarországi felsőoktatásban tanuló szíriai hallgatók baloldali és kommunista csoportjainak megfigyelése volt, de úgy tűnik kiterjedt a megfigyelőmunkája a palesztin diákok, illetve a Muzulmán Testvériség Szövetsége tagjairól szóló jelentések írására is. Több hálózati személy is igyekezett róla többet megtudni. Egészen intim, kollégiumi „szobatitkok” mellett „Rezső” életmódját és ismerősi körének egészen kiterjedt hálózatát sikerült felderíteni.¹²¹

Egészen izgalmas multikulturális és gazdaságtörténeti érdekességek is élénk tárulhatnak egyes esetekben. A TESCO korai időszakának kapcsolatszerzési próbálkozásait segítve a titkosszolgálatok igyekeztek külföldi, beszervezett ügynököket találni. Így került a „Maláj” fedőnevű, bizalmasan megfigyelt ügynökjelölt is a figyelmük középpontjába. A Szingapúrba még a két világháború között elszármazott magyar, ötvenes éveiben járó nő 1966-tól állt megfigyelés alatt. Az egykori gyártulajdonos családja 1945 után kulákká lett nyilvánítva és osztályellenség volt, de ő amúgy sem kívánt hazatérni, mivel külföldön megházasodott. Férje ráadásul a szingapúri oktatásügyi miniszter volt, akinek a tárcája alá többek között a hírügynökségek és propaganda ügyek is tartoztak. A magyarságára büszke, nyitott hölgy a szingapúri TESCO-ösztöndíjasok szempontjából is fontos lett volna, de végül 1969-ben a BM III/II. Csoportfőnökség 4-b. alosztálya munkatársai nem javasolták a túlságosan is öntudatos nő beszervezését.¹²²

Hasonlóan egészen magas körből kívánták „Voisin”¹²³ ügynökjelöltet beszervezni. A TESCO szempontjából kiemelten fontos országban, Ausztriában élt. A gazdasági szakember 1946-ban hagyta el a Magyarországot. USA-állampolgár volt, de végül az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (UNIDO) főigazgató-helyettese lett Bécsben. 1979-től a BM III/I-1. osztálya ügynökjelöltként tanulmányozta a személyét, kapcsolatait, lehetőségeit és ismerősi körét. Számos (kínai, osztrák, amerikai, dél-jemeni stb.) gazdasági projektre rálátott, de a TESCO-küldöttek, dolgozók szempontjából is kiemelt

¹²⁰ A szíriai biztonsági és hírszerző szolgálatok négy különálló és független ágból (az úgynevezett részlegekből, igazgatóságokból) állnak, amelyeknek mindegyike önálló vezetéssel rendelkeznek, és a többi ágtól függetlenül működnek: Állambiztonsági vagy Általános Hírszerzés, Politikai Biztonság, Katonai Biztonság és Légi hírszerzés.

¹²¹ Vö.: Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály „Rezső” fn. szíriai állampolgár bizalmas nyomozás alá vonása, 1979. október 3., Belügyminisztérium III/III. 2-b. alosztály jelentése, 1977. október 10., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály „Zsak” fn. tmb ügye, 1979. augusztus 30., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály Jelentés – Szír vonalról információ, 1979. szeptember 7., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály Jelentés – Szír biztonsági szolgálat tevékenységéről információ, 1979. szeptember 21., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály Rezső „fn.” bizalmas nyomozás, 1979. november 13., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály Rezső „fn.” bizalmas nyomozás, 1980. január 3., Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, 4-b. alosztály Rezső „fn.” nyomozás lezárása, 1985. szeptember 1. ÁBTL, 3.1.5. - O-18967 – Razouk Sarkis („Rezső”) ügye. 29–34., 44–66., 184–186.

¹²² Vö.: Jelentés - VII/13. sz. - Rajatnam Piroska ügye, 1964. július 4.; BM Békés megyei Rendőrfőkapitányság III/II-3 KEOKH jelentése - Fehér Károlyné lakos és családja ügye, 1964. július 10.; BM III/I-4-H. alosztály feljegyzése - Rajatnam Piroska ügye, 1964. július 28.; BM III/I-4-H. alosztály feljegyzése - Rajatnam Piroska ügye, 1966. április 28.; BM III/I-4-H. alosztály feljegyzése - Rajatnam külügyminiszter felesége ügye, 1967. április 11.; BM III/I-2-F. alosztály Maláj „KT” B dosszié irattározása, 1969. szeptember 5. ÁBTL - I. - 3.2.4. - K-1482 – „Maláj” ügye. 35–43., 65–71., 87–91.

¹²³ Kezdetben „Baffrey” fedőnéven említették. ÁBTL - I. - 3.2.1. - Bt-3076 – „Voisin” ügye. 25–31.

szerepet kapott volna, mint ügynök. 1987-ig kapcsolatban állt a magyar állambiztonsági szervekkel, és viszonylag sok információt átadott személyes tapasztalatairól, UNIDO-hivatali munkájáról, de végül nem szervezték be a később az USA-ban letelepedő szakembert.¹²⁴

Ausztriához hasonlóan az NSZK is az egyik fő „felvevő” országgá vált a TESCO késői időszakában. Emiatt az ottani kolónia megfigyelése és védelme kiemelten fontosá vált. Egészen különleges technikai-műszaki információk derülnek ki a Kölnben élő „Nagy László” fedőnevű ügynök jelentéseiből. A BM III/II-5. osztálynak 1976 és 1981 között jelentő ügynök egészen speciálisan írt a nyugatnémet helyzetről. Az NSZK-ba kiküldött magyar iparvállalati dolgozók ténykedése, disszidálási esetei, megfigyelési és beszerzési kísérletei mellett beszámolt az ottani személygépkocsik vásárlása, üzemben tartása és a kötelező felelősségbiztosítása szabályairól, valamint kitért az arany árának és a vámtörvénynek változásaira, továbbá a lakásproblémákra is. Az esetleges nyugatnémet titkosszolgálati lehallgatások és megfigyelések módszereiről is sokat megtudhattak a magyar szervek. A gyalog vagy kocsival történő követés mellett a telefonkészülékekbe, a fogyasztó-mérőállásokba vagy a „hálósobai” televíziókba beépített, feltételezett „lehallgató, megfigyelő” szerkezetekről vagy a követségi személygépjárművekről rendszeresen eltűnő kocsiantennákról is aprólékos műszaki-technikai jelentéseket írt.¹²⁵

Summa

Az 1990-es évek elején, a szocialista rendszer összeomlása után, a TESCO tevékenysége fokozatosan megszűnt. Az új politikai és gazdasági környezetben a cég eredeti céljai és feladatai elveszítették relevanciájukat, és a szervezetet végül felszámolták.

Nagyon különleges nemzetközi helyzetben működött ez a külkereskedelmi cég. Egyfelől a kétpólusú világrend szocialista országaként folytatott profitorientált kereskedést, leginkább a harmadik világ bizonytalan pénzügyi hátterű államaiban. Másfelől elsősorban ugyanott technikai segínyt is nyújtott annak érdekében, hogy a Varsói Szerződés államaihoz közeledő afrikai és ázsiai országok feltörekvő kommunista vezetését segítse. Az ENSZ-hez, leginkább az UNIDO-hoz hasonlóan próbált egyes térségek fejlődésében szerepet vállalni. Érdekes – sokszor példamutató – együttműködések jöttek így létre a látszólag egymással hidegháborús játszmában lévő szervek és országok között. Nagyobb kutatások része lehetne, hogy nyugati és

¹²⁴ Jelentések B. László ügyében, 1979 év folyamán. ÁBTL - I. - 3.2.1. - Bt-3076 – „Voisin” ügye. 36–48.

¹²⁵ Belügyminisztérium III/II. 5. osztály Technikai ellenőrzés, 1976. március 29., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, 1976. augusztus 24., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály, NSZK területén történt fontosabb eseményekről, 1976. szeptember 28., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, Vízumkérelmek intézése az NSZK-ban, 1977. január 3., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, „Szombathelyi” fn. tmt-vel történt találkozóról, 1977. május 23., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, TESCO / Köln-gyár és Gépszerelő Vállalat ügyében, 1977. szeptember 14., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, „Szombathelyi” fn.-vel találkozás, 1979. február 6., Belügyminisztérium III/II. 5. osztály jelentése, „Szombathelyi” fn.-vel találkozás, 1979. október 22. ÁBTL - I. - 3.1.2. - I. s. - M-38851 – „Nagy László” ügye. 5-51.

keleti blokkok által létrehozott szervezetek párhuzamos, gyakran szinte teljesen megegyező tevékenysége mennyivel lehetett volna hatékonyabb, ha egy irányítás alatt próbálnak meg működni. Nyilván mindkét blokk a saját politikai és gazdasági érdekeit tartotta szem előtt, és a gyarmatosítás utáni világ újrafelosztásában kívánt minél több helyen (újra) megjelenni és saját „táborát” erősíteni. Ezek a törekvések komolyan megváltoztatták, befolyásolták és esetlegesen a mai napig meghatározzák egyes, főként harmadik világbeli országok fejlődését.

A TESCO létrehozása több célt szolgált. Kétségtelen, hogy a papíron meghatározott céljait is be tudta tölteni. Komoly gazdasági és tudományos kapcsolatokat tudott kialakítani afrikai, dél-amerikai, illetve ázsiai országokkal. Nem lehet elhallgatni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, a hazai kutatóintézetek, egyetemek és más szervek¹²⁶ számára – vagy velük párhuzamosan is – a vasfüggöny mögül való kimozdulás, szakmai kapcsolatépítés szempontjából kiemelkedően magas színvonalú munkát végzett az iroda. Az említett intézetek, szervek önállóan is szervezték ezt a területet.¹²⁷ Igaz, nem is lehetett megkerülni, hiszen egyidőben csak rajta keresztül volt lehetőség külföldre jutnia egy-egy kutatónak, szakembernek, hogy tartósabban nemzetközi szintén tudjon inspirálódni, fejlődni, tapasztalatot gyűjteni. Persze a TESCO által nyújtott szocialista, harmadik világbeli portfólió beszűkítette a lehetőségeket, de ez is több, mint amit egy átlagos Kádár-korszakbeli – nem kutató, nem műszaki-tudományos szakterületen mozgó – magyar ember elérhetett. Sok magyar kutató számára pótolhatatlan lehetőség volt, amit a TESCO nyújtott a tudományos-műszaki ösztöndíjaival. Még a kényelmetlenségek, kellemetlenségek, kifizetetlen számlák és bérek ellenére is valószínűleg szakmai fejlődésük egyik legfontosabb állomása lehetett egy-egy algériai, laoszi, perui, guineai kiküldetés.

A kép teljességéhez tartozik, hogy a TESCO tevékenységének legszélesebb és legfontosabb területe a szocialista országokkal folyó műszaki-tudományos tapasztalatcsere szervezése, lebonyolítása volt. Az országok között létrejött megállapodások alapján kormányközi bizottságok szabták meg a csere kereteit, irányvonalát — s döntéseik alapján készítette elő, bonyolította le a TESCO-iroda a magyar szakemberek külföldi útjait, a baráti országokból érkező szakértők, delegációk fogadását és a dokumentációk cseréjét. Az elmúlt esztendő fejlődése révén ez a tapasztalatcsere napjainkban már olyan méreteket öltött, hogy kiragadott példákkal való illusztrálása nehéz volna.

Mélyebb kutatások tudnák megállapítani, hogy a TESCO az 1970-es évektől mennyire volt valóban nyereséges a magyar gazdaság szempontjából, illetve a műszaki-tudományos élet mennyit profitált a tevékenysége révén. Külön szociológiai tanulmány(oka)t érdemelne a külkereskedelmi, tudományos élet kibővítése kapcsán

¹²⁶ Bővebben erről még: MNL-OL-XIX-A-83-b 3376-3420/19663393/1966. Külföldön történő munkavállalás egyes kérdéseinek rendezése

(https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_406_3376_3420/?query=TESCO&pg=195&lay out=s) (letöltés: 2025. március 15.)

¹²⁷ Vas-Zoltán, Péter 1986: 381–384., 554–578.

ideérkezett külföldi diákokat ért támadások mellett az egyéni életsors, karrier és életmód elemzése is. Mi lett a TESCO-ösztöndíjasokkal? Visszatértek, letelepedtek, ideházasodtak, esetleg innen vittek maguknak házastársat külföldre? Ugyanakkor szétfeszítené ennek a tanulmánynak a kereteit, ha még kiterjedtebben tekintenénk át a titkosszolgálatok beépülését a cégbe, és operatív szolgálatát a TESCO fedése alatt.

Források

Sajtóforrások

Gödöllő és Vidéke - Pest Megyei Hírlap különkiadása

Hajdú-Bihari Napló

Határőr

Külkereskedelem

Magyar Építőművészet

Magyar Ifjúság

Magyar Nemzet

Népsport

Őrző

Ötlet

Pártélet

Tervgazdasági Értesítő

TESCO

Új Ifjúság

Szakirodalom

Baló, György – Lipovecz, Iván 1992: *Tények könyve '92 - Magyar és nemzetközi almanach*. Budapest, Ráció Kiadó.

Berza, László (szerk.) 1993: *Budapest Lexikon*. Első Kötet A-K. második, bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Borvendég, Zsuzsanna 2017: *Az „impexek” kora - Külkereskedelmi fedéssel folytatott pénzkivonás a „népgazdaságból” a Kádár-rendszer idején az állambiztonsági iratok tükrében*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Borvendég, Zsuzsanna 2018a: „Kompország”. *Magyarország szerepe a technológiai transzferben az 1970–80-as években*. In: Andreidesz Gábor, M. Madarász Anita, Soós

Viktor Attila (szerk.) *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága. 105–130.

Borvendég, Zsuzsanna 2018b: *A Cég megnyertjei - a megnyertek cégei: Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Bozóki, András – Nagy, Gábor 1992: *Vannak-e emberi jogaik? – a színesbőrű diákok helyzete a fővárosban és a skinhed jelenség*. Budapest, Budapest Fővárosi Önkormányzat.

Erdey-Grúz, Tibor (főszerk.) 1975: *Hazánk, Magyarország 1. kötet*. Budapest, Akadémia Kiadó.

Feitl, István 2016: *Talányos játszmák – Magyarország a KGST erőterében 1949-1974*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Gazda, István – Kövesdi Dezső – Dr. Vida Sándor (szerk.) 1967: *Találmányok, szabadalmak*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Horn, Gyula 1993: *Cölöpök*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Ilkei dr., Csaba 2018: *Újságírók, szerkesztők, sajtómunkások és az állambiztonság. II. kötet*. Budapest, k.n.

Jánossy, Ferenc 1969: *Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja*. Közgazdasági Szemle – 1969. július-augusztus, 806–829.

Kende, István (szerk.) 1973: *Fejlődő országok lexikona*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Kiszely, Gábor 2001: *Állambiztonság (1956-1990)*. Budapest, Korona Kiadó.

Kornai, János 2012: *A szocialista rendszer. – Kornai János válogatott munkái II*. Budapest, Kalligram.

M. Apró, Magda 1989: *Változó falukép - milyen a mezőgazdaság és a falu Laoszban? A Falu*, 1989. 6. 1–113.

Magyari Beck, István 1989: *Száműzött értékeink – Beszélgetések az alkotó munkáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Margolin, Jean-Louis 2000: *Laosz: menekülő népesség*. In: Stéphane, Courtois – Nicolas, Werth – Andrzej, Paczkowski – Karel, Bartosek – Jean-Louis, Margolin – Pascal, Fontaine – Sylvian, Boulouque: *A kommunizmus fekete könyve – Bűntény, terror, megtorlás*. Budapest, Nagyvilág Kiadó. 588–589.

Mihályi, Péter 2013: *A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945-2013*. Budapest, Corvina.

Nagy, Georgina 2011: Magyar orvosok Algériában az 1960–1970-es években. In: *AETAS*, 2011. 2. szám. 138.

Nyitrai Ferencné 1985: *A magyar gazdaság negyven éve*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Réti, Tamás 1982: A csehszlovák tervgazdaság kialakulása (1945-1953). In: *Medvetánc*, 1982. 199–227.

Rózsa, József 1985: A vendégmunkásokról. *Pártélet*, 1985. október 1., 68–71.

Santamaria, Yves 2000: *Afrokommunizmus – Etiópia, Angola, Mozambik*. In: Stéphane Courtois – Nicolas Werth – Andrzej Paczkowski – Karel Bartosek – Jean-Louis Margolin – Pascal Fontaine – Sylvian Boulouque: *A kommunizmus fekete könyve – Bűntény, terror, megtorlás*. Budapest, Nagyvilág Kiadó. 706–715.

Tóth, Eszter 2011: A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945-1990. *Betekintő*, 2011. 2. szám. 1-40.

Varga, Mónika – Keresztes, Csaba 2013: *Bőrfejűek – A magyarországi skinhead mozgalom 30 éve*. Budapest. k.n.

Vass, Henrik – Bassa, Endre – Kabos, Ernő (szerk.) 1976: *Munkásmozgalom – történeti lexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Vas-Zoltán, Péter (szerk.) 1986: *Tudomány- és műszaki politika Magyarországon – Kutatás, fejlesztés, innováció, tudományszervezés*. Második kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Wilcsek, Jenő – Fogaras, István – Tiszai, István (szerk.) 1966.: *Vállalatgazdasági lexikon- A–K*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Wintermantel, Péter 2014: *A magyar–japán diplomáciai kapcsolatok két évtizede: 1944–1964*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Történelemtudományi Doktori Iskola – Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Doktori Program (doktori disszertáció).